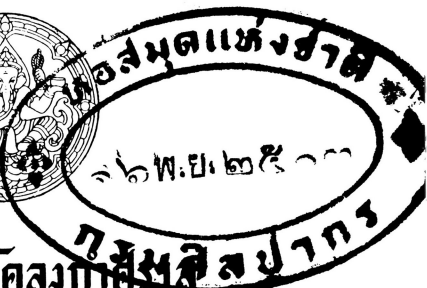

ประวัติและโคลงทำศรพล
ศรีปราชญ์

ประวัติและโคลงกาพย์
ศรีปราชญ์

พร้อมด้วยบันทึกสอบทานและหมายเหตุ

กรมศิลปากร

จัดพิมพ์ครั้งแรกเนื่องในการจัดให้มีงาน

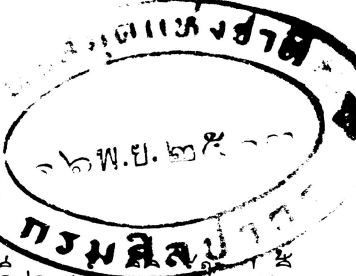
สัปดาห์แห่งวรรณคดี

ประจำปี ๒๕๐๓

ประวัติและโคลงกำสรวลศรีปราชญ์

พิมพ์ครั้งแรก	มกราคม ๒๕๐๓	จำนวน ๑,๐๐๐ ฉบับ
พิมพ์ครั้งที่ ๒	เมษายน ๒๕๐๓	จำนวน ๑,๐๐๐ ฉบับ

คำนำ

ประวัติและโคลงกำสรวดศรีปราชญ์ กทมพในเดนม
ข้าพเจ้าได้เรียบเรียงและชำระไว้หลายปีแล้ว โดยเฉพาะ
ประวัติศรีปราชญ์ได้พิมพ์เผยแพร่แล้วหลายครั้ง และ
เมื่อพิมพ์ใหม่ครั้งใด ก็ต่อนิดเต็มหน้าทุกครั้ง มุมเหตุที่
จะเรียบเรียงประวัติศรีปราชญ์ขึ้น เนื่องมาจากหม่อมเจ้า
ทองทัตยา ทองใหญ่ พระอาจารย์ประวัติศาสตร์ แห่งจุฬ
าลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งสิ้นชีพิตักษัยไปแล้ว เมื่อมีพระ
ชนมายุ ได้เสด็จมาค้นหนังสือในหอสมุดแห่งชาติเนื่อง ๆ
และทรงเมตตาสนทนาปราศรัยซักถามข้าพเจ้า ซึ่งทำงานอยู่
ที่นั่นบ่อย ๆ ในบรรดาเรื่องที่สนทนาปราศรัยและซักถาม
นั้น มีเรื่องประวัติของศรีปราชญ์อยู่ด้วยเรื่องหนึ่ง รับผิดชอบ
ว่าที่เขียนกันไว้มิใช่ clear รู้ไม่ได้ว่าศรีปราชญ์มีตัวจริง
หรือไม่ เกิดเมื่อไร ตายเมื่อไร แล้วทรงชวนให้ข้าพเจ้า
ค้นคว้าเรียบเรียงขึ้นเสียใหม่ ที่รับผิดชอบนั้น เข้าใจว่าคงจะ
ทรงพิจารณาในแง่ประวัติศาสตร์ หลังจากนั้นมา ข้าพเจ้าก็
พยายามศึกษาค้นคว้าแล้วเรียบเรียงประวัติศรีปราชญ์ขึ้น

กานำ

แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ประวัติของศรีปราชญ์ที่เรียบเรียงขึ้นนั้น ไม่มีโอกาสได้ถวาย หม่อมเจ้าทองทัตไชย ทองใหญ่ เพราะต้นฉบับที่ขุดค้นได้ก่อน ถ้ามีโอกาสดำเนินการ อาจประทานข้อคิดเห็นบางประการเพิ่มเติมอีกก็ได้

ส่วน “โคลงกำสรวล” นั้น ก็ได้ชำระสอบทานแล้วเขียนลงกระดาษฟูลส์เก็บไว้สำหรับใช้ศึกษาค้นคว้าเรียบเรียงประวัติของศรีปราชญ์ แต่เมื่อได้เรียบเรียงประวัติศรีปราชญ์เสร็จไปแล้ว ก็เก็บซุกไว้และหายไปโดย มาจนเมื่อไม่นานเอง ได้ค้นหาหนังสือบางเล่ม บังเอิญพบฉบับปักอยู่ในหนังสือเล่มหนึ่ง จึงเปิดออกดูด้วยความดีใจ เห็นว่าควรจะได้้นำออกเผยแพร่รักษาค้นฉบับไว้ จึงได้จัดพิมพ์ขึ้นในงานสัปดาห์แห่งวรรณคดี ประจำปี ๒๕๐๓ นี้

โคลงกำสรวลนั้น เชื่อและกล่าวกันว่า ศรีปราชญ์เป็นผู้แต่ง จึงเรียกกันว่า “โคลงกำสรวลศรีปราชญ์” และกล่าวกันว่าศรีปราชญ์ได้แต่งขึ้นเนื่องในคราวถูกเนรเทศให้ไปอยู่เมืองนครศรีธรรมราช จึงเรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่า “โคลงนิราศนครศรีธรรมราช” แต่งไว้เป็นโคลงต้นบาท กุญชร ตอนที่ไม้อายุหนั้น รู้ดีว่าเชื่อมโยงกันด้วยสัมผัส

คำนำ

ระหว่างโคลงฉันท์ที่มาก แต่เท่าที่ได้ชำระตรวจสอบค้นฉบับ
สมุดไทยบรรดามีในหอสมุดแห่งชาติ ไม่ปรากฏว่าสมุด
เล่มใดมีโคลงกำสรวดครบบริบูรณ์ บางเล่มมีโคลง^{นี้}แต่ขาด
โคลง^{นั้น} บางเล่มมีโคลง^{นั้น}แต่ขาดโคลง^{นี้} หรือมีด้วยกัน
และขาดด้วยกัน เป็นอันว่า ไม่มีครบบริบูรณ์สักเล่มเดียว
ปรากฏว่าท่านผู้เขียนและคัดลอกงสมุดไทยแต่ก่อนก็ได้เคย
พยายามสืบค้นจะหาให้ครบบริบูรณ์ แต่ก็หาไม่ได้ครบ
จึงเขียนเป็นโคลงบอกไว้ในสมุดไทย (สมุดโคลงกำสรวล
เส้นรงค์ หมายเลข ๑/๑๓๒ และ สมุดเส้นดินสอขาว) ว่า

๑	กำสรวลศรีปราชวัง	แรมสมร
เสาะแต่ปางนคร		ลี้แล้ว
ไปกบไปพานกลอน		โคลงท่าน จบนา
จวบแต่ต้นปลายเกล้า		หนึ่งน้อยยืมถวาย ฯ

โคลงกำสรวดศรีปราชญ์ มีอรรถาธิบายไว้ที่พอจะ
และดำเนินความดีมาก เห็นจะถือกันเป็นโคลงตำราตลอดมา
ดังจะเห็นได้จากการที่กวีในชั้นหลัง เช่น นายอินทร์ธิเบศร์
เป็นต้น เมื่อแต่งโคลงนิราศอินทร์ ก็ดำเนินแนวเช่นเดียวกับ
กับโคลงกำสรวด^{นี้}

คำนำ

ในการจัดพิมพ์โคลงกำสรวลศรีปราชญ์ครั้งนี้ ได้พยายามรักษาอักษรวิธีตามต้นฉบับ ดังบอกไว้ในเชิงอรรถหน้า ๒๓ เพื่อให้นักเรียนและนักศึกษาค้นกับอักษรวิธีแบบนี้ แล้วใช้เป็นแนวทางที่จะสอบสวนตรวจทานในการอ่านต้นฉบับสมุดไทยด้วยตนเองต่อไป ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าเป็นอย่างดี นอกจากนี้ น่าจะพึงใส่ใจไว้ด้วยว่า วรรณคดีย่อมอาศัยเสียง มิใช่ตัวหนังสือ อย่าพึงยึดถืออักษรวิธีในพจนานุกรมมาตัดสินให้มากนัก และถ้าเห็นว่าอักษรวิธีตามที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้ขัดแย้งกันตา โปรดอย่าเพิ่งทอดทิ้งเสีย ลองอ่านฟังเสียงหรืออ่านกำหนดเสียงในใจของท่านดู บางที่ท่านจะประสพความไพเราะของกวี และเข้าถึงรสนิมของวรรณคดีโดยแท้จริงก็ได้ เชิญลองดู

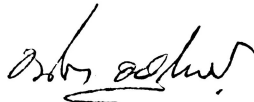

กรมศิลปากร

๓ มกราคม ๒๕๐๓

คำนำในการพิมพ์ครั้งที่ ๒

ประวัติและโคลงกำสรวลศรีปราชญ์ ฉบับพิมพ์ครั้งแรก ในงานสัปดาห์แห่งวรรณคดี ประจำปี ๒๕๐๓ จำหน่ายหมดภายใน ๗ วัน คือระหว่างวันที่ ๔ ถึง ๑๐ มกราคม ๒๕๐๓ ต่อมาก็ยังมีผู้ต้องการเนื่อง ๆ จึงจัดพิมพ์ขึ้นเป็นครั้งที่ ๒ เพื่อสนองความต้องการของนักเรียนนักศึกษาและท่านผู้สนใจโดยทั่วไป.

กรมศิลปากร

๒๕ เมษายน ๒๕๐๓

สารบัญ

หน้า

คำนำ ... [ก]

ประวัติศรีปราชญ์ ... ๑

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์ ... ๒๑

ภาคผนวก ประวัติศรีปราชญ์ ... ๓๓

ประวัติศรีปราชญ์*

ศรีปราชญ์ เป็นกวีผู้มีชื่อเสียงและมีชีวิตประวัติดัง
ดื้อเด่าซาดเป็นทกนิใจคน ดับมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ แต่
นาหนักเรื่องของกวีผู้ชื่อว่าศรีปราชญ์ ตามที่เล่ากันมา
ยืนยันว่ามีตัวอยู่ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
และว่าศรีปราชญ์ผู้นี้เป็นบุตรของพระโหราธิบดี ผู้แต่ง
หนังสือจินตมานั ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ปรากฏ
ว่าชีวิตของศรีปราชญ์ได้โดนทั้งน้ำท่วมและน้ำผึ้ง
มาก แต่เหตุการณ์สำคัญในชีวิตของศรีปราชญ์ ดูเหมือน
จะมีอยู่ถึง ๔ - ๕ ตอน คือ ตอนแรกเข้ารับราชการ, ตอน
พระราชทานชื่อว่า “ศรีปราชญ์”, ตอนแสดงความ
ปราชญ์เปรื่อง, ตอนเป็นโทษต้องเนรเทศ และตอนถูก
ประหารชีวิต**

* ดู—ภาคผนวกชีวประวัติศรีปราชญ์ ห้ายเล่มประกอบ

** เก็บความโดยย่อจาก ตำนานศรีปราชญ์ ของพระยาปริยัติ
ธรรมาดา (แพ ตาลลักษณ์) ส่วนพลความเพิ่มเติมและ
หลักฐานประกอบข้อสันนิษฐานเป็นของข้าพเจ้า

แรกเข้ารับราชการ

“มุดเหตุที่ศรีปราชญ์จะได้เข้ารับราชการในสมเด็จพระนารายณ์ มหาราชนั้น เด่ากันมาว่า ในราตรีกลางคืนหนึ่ง เมื่อสมเด็จพระนารายณ์ทรงพระตำราญอยู่ด้วยกวกักพากับบรรดานักปราชญ์ราชกวดทั้งหลาย พระองค์กททรงพระราชนิพนธ์โคลงชน ๒ บาทว่า

๑. อันไฉย้าแก้มแม่ หมองหมาย

๒. ยุงเหลือบๆ รั้นพราย ลอบย้า

แต่ทรงไว้เพียง ๒ บาท มิทันจะทรงค่อให้จบบท ด้วยคงจะมีพระราชดำริอย่างอื่นเข้ามาแทรกได้ย จึงทรงค้างไว้เพียงเท่านี้ แล้วโปรดให้พระโหราธิบดีนำเอาไปแต่งค่ออีก ๒ บาทให้จบบท พระโหราธิบดีจึงนำไปแต่งค่อ จะคิดค่อสักเท่าไรก็คิดไม่ออก แม่เมื่อกลับมาถึงบ้านแล้วก็ได้นำมาคิดค่อที่บ้านอีก แต่ก็ยังคิดไม่ออกอยู่นั่นเอง จนถึงเวลาเข้าได้เวลาไปรับประทานอาหาร จึงเอากกระดานซึ่งมีบทพระราชนิพนธ์ ๒ บาทนั้นวางไว้ เสร็จรับประทานอาหารแล้วกลับมาเห็นกระดานนั้นมิโคลงเดิมชนอีก ๒ บาท ครบบทว่า

ประวัติศรีปราชญ์

๑. อันใดยำแถมแม่ หมองหมาย
๒. ยุงเหลือบฤๅร้นพราย ลอบยำ
๓. ผีวคนแต่จะกลาย ย้งยาก
๔. ใครจักอาจให้ชำ ชอกเนื้อเรียมสงวน

ต้องอ่านฟังดูก็เห็นได้ความดีและมีรสไพเราะด้วย
ท่านจึงสอบถาม ได้ความว่า ศรีปราชญ์ผู้เป็นบุตรชายของ
คนแต่งคือไว้ แม้ใจหนึ่งท่านจะรู้สึกไม่สบายเพราะถูกชาย
บังอาจแต่งต่อบทพระราชนิพนธ์ โดยมีได้รับพระบรมราชา
อนุญาต แต่อีกใจหนึ่งก็คงอดนึกชมความปรีชาสามารถของ
ถูกชายมิได้ ครั้นถึงเวลาเช้าเฝ้าจึงนำโคลงนั้นขึ้นนม
เกล้า ๆ ถวาย เมื่อสมเด็จพระนารายณ์ทอดพระเนตรโคลง
๒ บาทนั้นแล้ว คงจะทรงสงสัยว่า ความในโคลง ๒ บาทนั้น
หนุ่มกว่าวัยของพระโหราธิบดีนัก จึงตรัสถามว่าใครแต่ง
เมื่อพระโหราธิบดีกราบทูลว่าถูกชายแต่ง ก็คงจะทรงระแวง
ว่าถูกชายของพระโหราธิบดีอาจมีอะไรจะด่าบดบังกับพวก
ฝ่ายใน จึงตรัสถามว่าถูกชายอายุเท่าใด พระโหราธิบดี
กราบทูลว่า ๘ ขวบ * สมเด็จพระนารายณ์ไม่ทรงเชื่อว่าเด็ก

* บางรายว่า ๑๒ ขวบ

ประวัติศรีปราชญ์

อายุ ๘ ขวบจะแต่งได้ถึงเช่นนั้น^๕ จึงตรัสตั้งให้พาตัวมาเฝ้า
ครั้นทอดพระเนตรเห็นตัวก็ครีตสมเศย^๕ แล้วเลยโปรดให้
ศรีปราชญ์เข้ารับราชการเป็นมหาดเล็กแต่บัดนั้น^๕ ซึ่งเข้าใจ
ว่าคงจะตกในราวปี พ.ศ. ๒๒๐๕

เดากันไว้ว่า ในตอนนั้น พระโหราธิบดีซึ่งทราบอุปนิสัย
ใจคอถูกชายคนนั้นของท่านดีอยู่แล้ว^๕ ว่ามีอุปนิสัยออกอาจ
เียบเื่อม เกรงว่าเมื่อรับราชการไปจะต้องรับราชทัณฑ์ใน
ภายหลัง ท่านจึงกราบทูลขอพระราชทานพรจากสมเด็จพระ
พระนารายณ์ไว้เสียแต่ในโอกาสที่กำลังทรงโปรดปรานว่า
ถูกชายของท่านรับราชการไปภายหลัง หากจะต้องรับราชทัณฑ์
ถึงโทษประหาร ก็ขอให้โปรดพระราชทานอภัยโทษลดหย่อน
ให้เป็นแต่เพียงเนรเทศ สมเด็จพระนารายณ์ก็โปรดพระ
ราชทาน ศรีปราชญ์จึงเข้ารับราชการเป็นมหาดเล็กในสมเด็จพระ
พระนารายณ์ และปรากฏว่าทรงโปรดปรานให้รับใช้ใกล้ชิด
พระองค์แต่บัดนั้นมา^๕

พระราชทานชื่อ “ศรีปราชญ์”

ศรีปราชญ์ เดิมจะมีชื่อตัวอย่างไรไม่มีใครทราบ แต่
นามที่เรียกกันว่า ศรีปราชญ์^๕ นั้นก่อดำกันว่าเป็นราชทินนาม

ประวัติศรีปราชญ์

ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์โปรดพระราชทาน ตามเรื่องที่ได้ก่น
มาว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระนารายณ์ได้ตั้งประพาสพระราช
อุทยานป่าแก้ว ครั้นถึงเวลากลางวันครั้นวันนั้น สมเด็จพระ
นารายณ์จึงได้เข้าไปประทับทรงพักผ่อนพระองค์อยู่ภายใน
พลับพลาใต้ต้นไม้ใหญ่ในพระราชอุทยานนั้น ขณะนั้นทรง
ได้ยินเสียงฝูงลิง ‘เป็นดัง’ ดังเสียงร้องอีกทีก็กอดนอนอยู่
แม้จะทรงทราบที่อยู่แก่พระราชอุทยาน แต่ก็แสร้งมีพระราช
คำตรัสถามว่า “นั่นเสียงอะไร?” บรรดาเสวกามาตย์ราช
บริพารซึ่งเฝ้าอยู่ในที่นั้นคงจะเห็นเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์ จึงต่าง
กันอยู่ ห้ามผู้ใดกล่าวกราบทูลไม่ สมเด็จพระนารายณ์จึงทรง
ฉนิพระพักตร์มาตรัสถามศรีปราชญ์ ด้วยความฉลาดและมี
ไหวพริบ ศรีปราชญ์จึงกราบทูลสนองพระราชโองการด้วย
โวหารว่า “พระพุทธเจ้าข้าไม่ควรจะกราบทูลหาмиได้ นั้น
เป็นเสียงมักกโฏ” * “มันทำอะไรกัน” ตรัสถาม
ศรีปราชญ์กราบทูลต่อไปว่า “ไม่ควรจะกราบทูลพระกรุณา
หาмиได้ มันทำสมัครสังวาสผิดประหลาดกว่าธรรมดา”

* มักกโฏ เป็นภาษาบาลี แปลว่า ลิง

ประวัติศรีปราชญ์

แต่บางรายก็เล่ากันว่า ขณะสมเด็จพระนารายณ์
เสด็จเข้าที่พระบรรทม ทรงพักผ่อนตำราญพระราชอิริยาบถ
ในคอนกลางวันอยู่บนพระที่ภายในพลับพลาป่าแก้วนั้น พวก
เสวกามาตย์ราชบริพารต่างก็พากันมาร่วมชุมนุมพักร้อนอยู่
ใต้ร่มไม้ใหญ่ใกล้พลับพลาที่ประทับ บังเอิญวานรที่อยู่บน
ต้นไม้ชั้นล่างลงมาถูกร้าราชการผู้ใหญ่ที่ร่วมชุมนุมกันอยู่ใน
นั้น พวกข้าราชการที่อยู่ด้วยกันได้เห็นต่างคนเห็นและ
ขบขันจึงตั้งเสียงกันเอะอึง สมเด็จพระนารายณ์เสด็จขึ้น
พระบรรทม ครั้นเรียกข้าราชการบริพารแต่ละคนเข้าไปตรัสถาม
ก็ไม่มีผู้ใดกล้ากราบทูล ด้วยคงจะเห็นเป็นเรื่องขบขันหรือ
อาจกราบทูลไม่เป็นที่สัพพระราชหฤทัย จึงครั้นเรียก
ศรีปราชญ์เข้าไปตรัสถาม ศรีปราชญ์ซึ่งเป็นมหาดเล็กรับ
ใช้ใกล้ชิดและทราบพระราชอัชฌาศัยดีอยู่แล้ว จึงกราบทูล
ด้วยถ้อยคำระฉาดฉ่องของกันว่า “พยัคฆะ ขอเดชะ
วานรฯ ถ้ายอจจาระ รดศัรณะ พระยาเดโช” สมเด็จพระ
นารายณ์ได้ทรงสดับคำกราบทูลดังนั้นก็โปรด จึงทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตรัสว่า “ศรีเอ๋ย เจ้าจึงเป็น
ศรีปราชญ์ตั้งแต่บัดนี้เกิด” ด้วยเหตุนี้ มหาดเล็กของ
สมเด็จพระนารายณ์ ผู้เป็นบุตรชายของพระโหราธิบดี จึง
ปรากฏชื่อว่า “ศรีปราชญ์” ตั้งแต่นั้นมา

ประวัติศรีปราชญ์

แต่หน้าตาเฝ้าตัวของศรีปราชญ์นั้น คงจะมีผิวพรรณ
ค่อนข้างดำ จึงปรากฏต่อมาว่า เมื่อสมเด็จพระนารายณ์
มหาราชทรงช้างศึกเชียงใหม่ และโปรดให้เชิญพระแสน
เมือง เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ กับครอบครัวลงมายังกรุง
ศรีอยุธยา พระเจ้าเชียงใหม่ได้มารู้จักคุ้นกับศรีปราชญ์
แต่ยังไม่เคยทราบเรื่องราวมหาดเล็กตัวดำ ๆ ผู้นี้ได้เป็น
ศรีปราชญ์แต่เมื่อใด จึงได้พยายายถามเป็นคำโคลง และ
ศรีปราชญ์ก็ตอบเป็นคำโคลง ว่ากันดังนี้

พระเจ้าเชียงใหม่ — ศรีเอ๋ยพระเจ้าฮ่อ ปางใด

ศรีปราชญ์ — ฮ่อเมื่อพระเสด็จไป บ่าแก้ว

พระเจ้าเชียงใหม่ — รังสีบ่สดใส สักหยาด

ศรีปราชญ์ — ดำแต่นอกในแผ้ว ผ่องเนื้อนพคุณ ฯ

ความปราชญ์เปรี๊ยะของศรีปราชญ์

ตั้งแต่ศรีปราชญ์เข้ารับราชการอยู่ในราชสำนัก ชื่อ
เสียงของศรีปราชญ์ก็ดลือชานปรากฏในเชิงปฏิภาณ สามารถ
ต่อโคลงกระทู้และเจรจาได้ตอบคำถามเป็นโคลงได้คล่อง
แคล่วและหัดก่แหลม แต่ศรีปราชญ์มิใช่มีปฏิภาณปราชญ์

ประวัติศรีปราชญ์

เป็รื่องหลักแหลมแต่ในการแต่งโคลงเท่านั้น แม้คำฉันท์ก็แต่งได้ไพเราะและแต่งได้คล้องแคล่วทันอกทันใจ เช่นที่เล่ากันมาว่า ได้แต่งอนิรุทธคำฉันท์ทุกถุ่ถั่ว ๆ ถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช บางที่จะมุ่งหมายให้ใช้เป็นบทสำหรับเล่นหนึ่ง ในคอนท้ายของหนังสือคำฉันท์เรื่องนี้มีบอกไว้ว่า

“๐ ด้วยเดชบุญญา	ธิดาราชอันสมพงศ์
ผูกฉันท์สนององค์	คุณท่านอันสุนทร
๐ จวงจิตอันมั่นหมาย	บมิวายคำนึงกลอน
บเห็นแก่หลบนอน	ด่าริหตริบเว้นเวียน
๐ ครั้นคำฉันท์ก็เสร็จ	แลสำเร็จก็เร่งเขียน
จึงเสร็จสำเร็จเพียร	จำนงจิตตจินดา”*

ข้อความในคำฉันท์ที่กล่าวนี้ แสดงให้เห็นนิสัยของผู้แต่ง ว่าเป็นคนคล่องแคล่วว่องไว มีวิริยะกล้า อดได้ตั้งใจ จะแต่งจะทำจะคิดจะเขียนแล้ว ต้องทำกันจริงๆ บุคคลเช่นนี้ถ้ามีใครมาดุดดแทรกขัดขวางหรือทำให้เสียจังหวะใน

* ดู—อนิรุทธคำฉันท์ ฉบับมีหมายเหตุและบันทึกสอบเทียบ ของ กรมศิลปากร พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๓

ประวัติศรีปราชญ์

เวลาดำเนินงาน คงจะทำให้เกิดกตัญญูกับพระทัย
ว่างานที่ตนทำนั้นจะไม่สำเร็จ หรือสำเร็จลงไม่ดีเท่าที่มุ่งหวัง
จึงบอกไว้ว่า ไม่เป็นอันหลับอันนอน พยายามแต่งด้วยมุ่ง
ความสำเร็จเป็นທတံ့ ดังกล่าวไว้ในคำฉันท์ตรึง

ศรีปราชญ์คงจะเป็นกวีสำคัญคนหนึ่งที่เกี่ยวข้องในตำนาน
กวีภาพของสมเด็จพระนารายณ์ มหาราช เพราะเป็นกวีที่มี
ปฏิภาณดีในการแต่งและต่อโคลง ทั้งคงจะได้ประชันปาก
ฝากคารมกับนักปราชญ์ราชกวีอยู่เนือง ๆ ศรีปราชญ์จึง
สนใจในความคิดเป็นโคลงอยู่เสมอ เช่นเดັกันั้นมาว่า
เมื่อเดินผ่านเข้าออกพระราชวัง นายประตถามเป็นคำโคลง
ศรีปราชญ์ก็ได้ตอบด้วยคำโคลง และแม้แต่พบผู้หญิงเร็ว
ถือข้าวถือของเดินสวนทางมา ศรีปราชญ์ก็เอออถามเป็นคำ
โคลง เช่นที่เดັกันั้นว่า วันหนึ่งศรีปราชญ์เดินสวนทางกับ
ผู้หญิงคนหนึ่ง เดັกันั้นว่าผู้หญิงคนนั้นนมนาน ศรีปราชญ์
จึงตั้งโคลงดักยอกกันว่า

๑ ไยแม่ท้วนนี้ไซ้

จะตก

เอาพระกรมาปก

ดอกไม้

สองมือถาบตอก

ครวญไคร้ เห็นนา

ห้วยะยัมรอยให้

พี่เต้าไปหา ฯ

ประวัติศรีปราชญ์

ศรีปราชญ์รับราชการมาหลายปีจนโตเป็นหนุ่มแน่นและ
อาจมีศรัทธาเป็นเนื้อเป็นตัวได้ แต่การที่ศรีปราชญ์
มีชื่อเสียงในการกว้อบอวดยุในราชสำนักและเป็นที่โปรด
ปรานของสมเด็จพระนารายณ์ มหาราชนั้น คงจะทำให้วิถี
ชีวิตของศรีปราชญ์เปลี่ยนแปลงไปได้ต่าง ๆ เดียวดายเดียว
โศก มีหน้าดำหน้าแดง มีข้างขนข้างแรม ดัดบัวรดัดบัว
ปะปนกันไป เช่นเดียวกับกวีที่ใกล้ชิดพระองค์พระมหา
กษัตริย์คนอื่น ๆ เช่น ดุชนทร เป็นต้น เวลาโปรดชมมาก
พระราชทานยศพระราชทานรางวัล เวตากววชนมา ก็ถึง
พระราชอาญา ตามวิสัยของผู้ที่อยู่ใกล้ชิดเจ้านายผู้มีอำนาจ
ราชศักดิ์ ในครั้งแรก ๆ เมื่อได้รับยศได้รับรางวัลก็ดัดขึ้น
จนเห็ด หรือเมื่อถูกกว้อถูกดงโทษก็ดงโศกเศร้าอาวมาก ๆ
แต่เมื่อความเปลี่ยนแปลงมีบ่อย ๆ เขาก็เคยชิน เห็นเป็น
เรื่องธรรมดา โกรธกรวแล้วมิช้าก็หายโกรธกลับรับตั้งตรัส
เรียกตรัสหา เกตุยดแล้วประเดียดก็กลับรักกลับดังดาร์ แต่
บางรายก็กลายเป็นใบเมื่อใบเมา ไม่คืนดีกันจนแล้วจนเล่า
ซ้ำร้ายคิดประหัดประหารกันให้ล้มจมเดียวด้วยก็มี บางราย
ดงโทษไว้แล้วก็เคยดีมี เช่น พระพันวษาดงโทษขุนแผน ใน
เรื่องขุนช้างขุนแผน กว่าจะนึกได้ก็ตายเสียแล้ว ศรีปราชญ์
ในเรื่องนกเช่นเดียวกัน จึงจะเป็นกรรมเอาไว้อยู่

ศรีปราชญ์ถูกเนรเทศ

ศรีปราชญ์คงเข้าออกนอกในแตรดมเด็จพระนารายณ์โปรดทรงใช้สอยใกล้ชิดอยู่เนื่องๆ ศรีปราชญ์จึงมีโอกาสดิศดอ์สนิพนธ์มกับพวกนางไนได้ แต่ด้วยควมคะนองในความหนุ่มแตรดุ่มหลงไนเกียรตยศชื้อเลี้ยง จึงปรากฏว่าได้ดว้พระราชอาญาถึงกับดะดาบดะดว้กับนางไนบางคน เช่น บั้จอาจแต่งกายยไคดงถึงกัน หรือทำการดะดาบดะดว้อื่นๆ อันค้องไนบทกำหนดโทษที่วางไว้ในกฎมนเทียรบาท* ว่า

“ ๑๓๒ อนึ่งข้าเฝ้าทั้งปวงใช้หนังสือกาพย์โคลงเข้าวัง ชักสือคบบค่านางกำนัลสาวใช้ฝ่ายไน โทษถึงตาย ”

“ ๑๓๓ อนึ่งผู้ใดเจรจาดว้สาวใช้ฝ่ายไน ยุคมือถือบ่า ผู้หญิงร้องแรกประภาษหยิกข่วน ให้สัักผู้ชายลงหญ่าข้าง ถ้าผู้หญิงลงดว้กับ ให้ทวนดว้ลวดหน้ ๒๐ ที่ แล้วให้ผจญอย่าให้เข้าวังเลย ”

“ ๑๓๔ อนึ่งผู้ใดทำชู้ดว้แม่พระสนม ให้ฆ่าผู้นั้นเสีย ๓ วันจึงให้ตาย ส่วนหญิงนั้นให้ฆ่าเสียดว้ ”

* ดู—ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พิมพ์ตามฉบับหลวง ตรา ๓ ดวง ของ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เล่ม ๑ น. ๕๗, ๕๘ และ ๑๐๑

ประวัติศรีปราชญ์

ความผิดของศรีปราชญ์อาจต้องตามบทกำหนดโทษใน
กฎหมายตราสามดวงข้อใดข้อหนึ่งใน ๓ ข้อหรือรวมทั้ง ๓ ข้อ
ก็ได้ และอาจเกิดขึ้นเนื่องจากการกระทำในรายเดียวหรือ
หลายรายก็ได้ แต่ถ้าพิจารณาตามถ้อยคำร่ำพันในโคลง
กำสรวลซึ่งเชื่อกันมาว่า ศรีปราชญ์แต่ง ก็ปรากฏในโคลง
กำสรวลนั้นมื่คำร่ำพันคร่ำครวญถึงผู้หญิงผู้หนึ่งในบางครั้งเช่น

“ บาสรีจุพาลักษณฺ์ เสาวภาคย์ กุเอย ”* และ

“ บาสรีจุพาลักษณฺ์ ยศยิ่ง พັນแม่ ”**

คำว่า “ ศรีจุพาลักษณฺ์ ” ในโคลงนั้นบังเอิญไปตรงกับนามบรรดาศักดิ์ของท้าวศรีจุพาลักษณฺ์ตำแหน่งพระذنมเอกของพระมหากษัตริย์ ซึ่งในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช สตรีผู้ดำรงตำแหน่งท้าวศรีจุพาลักษณฺ์นี้เป็นพระذنมเอกของสมเด็จพระนารายณ์ และเป็นลูกสาวแม่นมผู้เป็นมารดาของพระเพทราชา กุลดาวคือ เป็นน้องสาวของพระเพทราชานั่นเอง ในหนังสือของชาวต่างประเทศก็มีกล่าวถึงพระเพทราชาและน้องสาวไว้ว่า “ มารดาของพระเพทราชา ซึ่งเป็นแม่นมของพระเจ้าอยู่หัว มีลูกชายหญิงอยู่ ๒ คน คือ

* ดู—โคลงกำสรวล บทที่ ๑๓ และ ๒๘

ประวัติศรีปราชญ์

พระเพทราชาที่ถกถว้างแล้ว และบุตรอีกคนหนึ่ง เด็กทั้ง
สองคนได้รับเลี้ยงดูอยู่ในพระราชวัง เป็นเพื่อนเล่นของ
พระเจ้าอยู่หัวมาแต่ทรงพระเยาว์ ความรู้ดีกว่าเคยเป็นเพื่อน
เล่นกันมาเช่นนั้นคงทนที่สุด แม้ในภายหลังพระองค์จะได้
เสด็จดำรงตำแหน่งราชการสูงสุดในพระราชอาณาจักรแล้ว
ก็ตาม พระเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระเมตตาต่อเพื่อนเล่นในสมัย
เยาว์วัยของพระองค์อยู่เสมอ พระองค์ได้โปรดให้รับบุตร
(ของแม่นม) ผู้มีหน้าตางดงามและเป็นที่ชอบพระราชหฤทัย
เข้าไปอยู่ในพระราชวังชั้นใน และทรงรับไว้เป็นพระชายาที่
โปรดปราน แต่เคราะห์ร้าย เธอได้เกิดมีครรภ์กับพระ
ราชอนุชา เมื่อการคิดคดอันชั่วช้าที่เธอปกปิดเป็นความลับ
มานานนั้นไปถึงนักเล่ห์หลายคน พระชายาผู้ไร้ความซื่อสัตย์
ก็ถูกตัดสินให้เสียชีวิต**

เรื่องราวที่ชาวต่างประเทศเขียนไว้ แม้จะไม่ถูกต้อง
กับจุดหมายทีเดียวนัก ก็คงมีเรื่องเกี่ยวกับน้องสาวของพระ
เพทราชา อาจเป็นท่านทมิฬบรรดาศักดิ์เป็นท้าวศรีจุฬาลักษณ์
และมีเรื่องคบชู้ชาย และโดยเหตุที่สมเด็จพระนารายณ์

* Turpin's History of Siam, p. 66

ประวัติศรีปราชญ์

โปรดให้จัดการเนรเทศศรีปราชญ์เป็นอย่างพระเจ้าดุกยาเธอ
จึงอาจทำให้ผู้บันทึกเรื่องซึ่งเป็นชาวต่างประเทศเข้าใจผิดไป
ก็ได้ และที่ว่าถูกตัดดินให้เสียกินนั้น แม้ในสมัยนั้นเราอาจ
เห็นกันว่าวิบัติการเกินไป แต่ถ้าเราตรวจดูโทษที่กำหนดไว้
ในกฎหมายที่ยึดมาแต่กฎหมายเก่า บางอย่างก็ดูจะวิบัติการ
ไปเสียยิ่งกว่า ด้วยเหตุนี้ เมื่อผนวกเรื่องในจดหมายเหตุนี้
กับเรื่องราวในพระราชพงศาวดาร ประกอบกับตำนานของ
ศรีปราชญ์ ก็อาจประมวลความได้ว่า ศรีปราชญ์ต้องโทษ
ตามกฎหมายที่ยึดมาเพราะมีเรื่องขัดแย้งกับท้าวศรีจุฬาลักษณ์
พระธิดาเอกองค์เดียวพระนารายณ์ ซึ่งคงจะโปรดให้ดุกขุน
พิจารณาโทษ และเมื่อดุกขุนถวายคำตัดสินขึ้นไปนั้นคงจะ
ทรงรำลึกถึงพรที่พระโหราธิบดีเป็นครูของพระองค์กราบทูล
ขอพระราชทานไว้แต่ก่อนนั้นได้ จึงเพียงแต่โปรดให้เนรเทศ
ศรีปราชญ์ไปไว้ ณ เมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นเมืองหนึ่ง
ที่กำหนดไว้สำหรับโทษเนรเทศผู้มีความผิดตามกฎหมายที่ยึด
มาโบราณ

การที่โปรดให้ลงโทษเพียงเนรเทศนั้น ถ้าพิจารณา
ตามกฎหมายที่ยึดมาก็แสดงว่าทรงพระเมตตาแก่ศรีปราชญ์
เป็นอย่างยิ่ง ทรงถือเสมือนหนึ่งว่าศรีปราชญ์เป็นโอรสของ

ประวัติศรีปราชญ์

พระองค์ก็ปานกัน เพราะมีกำหนดไว้ในกฎหมายที่ยึดว่า*
ว่า “ฉิพระราชกุมารต้องพระอาญาแลใส่สังขลิกบัญชา
คือใส่ตรวนไซ้ ถ้าลูกหลวงเอกเครื่องทอง ลูกหลวงโท
เครื่องเงิน ลูกเชื่อนอกวังส่งแก้พันพิทักษ์ทวารักราตรี**
ถ้าลูกเชื่อยู่ในวังส่งแก้หลวงพันสนมตามซ้ายตามขวา
เรือนจำในสนมในมกอกหน้า และเรือนจำนอกในพระพิคเนฆ
โทษเบา ถ้าโทษหนักที่หนึ่งนิฤเทศไปต่างเมืองแล คือ
เมืองเพชรบูรณ์ จันทบูรณ์ นครศรีธรรมราช ส่งนาย
แวงหน้า ๒ แวงหลัง ๒ ดำรวจในถือกฎส่งเรือในพิเนศ
และเรือขนดาบแต่หน้า เรือขาววังตามหลัง หัวหมื่น
องครักษ์นารายณ์หลังตามไปส่งถึงที่ จิงนายแวงดำรวจใน
ลงเรือหน้าแลเอากฎไปแก้เจ้าเมืองแลกรมการให้แต่งที่แต่ง
เรือนตามโทษหนักโทษเบาไว้ ณ กลางเมือง เรือน ๓ ห้อง
ฝากระดานตรึงเหล็ก ขุดขุมใต้ท้องเรือนลึก ๕ ศอก มี
กระดานปกบนล้นกุกุญแจตามกฎสั่งให้ไว้บนก็ดี ลงขุมก็ดี
ตามโทษหนักโทษเบา ถ้าโทษถึงตายให้ลงขุม เมื่อไปนั้น

* ดู—ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ พิมพ์ตามฉบับหลวง ตรา ๓ ดวง
ของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เล่ม ๑ น. ๑๒๖

** พันพิทักษ์ทวารและพันรักษารাত্রี เป็นตำแหน่งราชมัล

ประวัติศรีปราชญ์

ถ้าเมื่อผู้ใดเข้าไปผิดประหลาด อัยการนายแวง ท้าว
พระยาหัวเมืองมณฑลชุมลูกขุนแต่นา ๑๐,๐๐๐ ถึงนา ๖๐๐
ผู้ใดส่งลูกเชือกดี ให้ของส่งของฝากก็ดี อัยการนายแวง
ได้คุมเอาตัวเป็นกบฏตามโทษานุโทษ อนึ่งถ้าอยู่ในเมืองที่
จำ แลมีผู้ไปคบหาให้ของฝากของถวายไว้ คนโทษถึง
ตาย” ถ้าพิจารณาตามกฎหมายนี้ เห็นได้ว่า
ศรีปราชญ์ได้รับพระมหากรุณาธิคุณอยู่ไม่น้อย

เนื่องในการถูกเนรเทศครั้ง^{๒๕} กล่าวกันว่า ศรีปราชญ์
ได้แต่งโคลงนิราศขึ้นไว้เรื่องหนึ่ง เรียกกันว่า “โคลง
กำสรวลศรีปราชญ์” หรือ “โคลงนิราศนครศรีธรรม
ราช” ถ้าโคลงกำสรวลหรือโคลงนิราศที่ว่านี้ เป็นคำ
ประพันธ์ของศรีปราชญ์ผู้^{๒๖}กล่าวถึงจริง เราก็จะเห็น
ได้ว่า ศรีปราชญ์เรียกตัวเองว่า “ศรี” ไว้หลายแห่ง เช่น
เดียวกับสุนทรภู่ใช้คำแทนตัวของท่านว่า “สุนทร” เป็นต้นว่า

“ศรีมาสำโรงงาม อายแก่ พี่แม่”(๓๖)*

“ศรีมาพิโยคพัน รัตนภูมิ”(๓๘)

“ศรีมาเทวศร้อย สงสาร”(๓๙)

“ศรีมาใจขอช้อน ทางวนน”(๔๕)

* หมายเลขนี้ตามบทโคลงกำสรวล ดูต่อไปในเล่ม

ประวัติศรีปราชญ์

แต่คำว่า “ศรี” ในโคลงกำสรวลนั้น ใช้ในความหมายต่างออกไปเป็นอย่างอื่นก็มี

ถ้าเชื่อตามโคลงกำสรวล ก็พอจะคาดคะเนได้ต่อไปอีก ว่าศรีปราชญ์คงจะถูกนำตัวไปเมืองนครศรีธรรมราชในเดือนยี่ซึ่งเป็นฤดูหนาว จึงกล่าวไว้ในโคลงกำสรวล (บท ๔๓) ว่า “เดือนยี่หนาวซักไล่ ฉ่ำชวย” เนื่องจากถูกเนรเทศครึ่งหนึ่งต้องพลัดพรากจากเมีย หรือคู่รักคู่สวาทเดินทางไปทางน้ำทางทะเล ในโคลงกำสรวลนั้นจึงปรากฏว่ายกเรื่องราวของวีรบุรุษและวีรสตรีในนิยายที่ต้องตกยากพรากพลัดกันในทางน้ำ มารวบรวมคร่ำครวญเปรียบเทียบไว้หลายคู่ เช่น พระรามจากนางสีดา จนต้องจองถนนข้ามทะเลไปตาม พระสุธนกับนางจรีระประภา และพระศุภทรโฆษกับนางพินทุมดี เกาะซอนว้ายข้ามน้ำและถูกนำพัดซอนชาดต้องพลัดพรากจากกัน พิจารณาล้อยคำสำนวนในโคลงกำสรวล นั้น ดูคร่ำครวญคร่ำพันโศคร่ำครวญหวนหน้าหวนหลัง เป็นที่น่าสงสารอยู่มาก บางทีจะมุ่งหมายแต่งฝากอาลัยไว้ให้แก่หญิงคู่รักหรือเมียรักของตน สำหรับเป็นเพื่อนแทนตัวจึงแต่งเป็นโคลงบอกถึงกำสับกำซาไวยุบหนึ่งว่า

ประวัติศรีปราชญ์

๓๒๘	๑ สารนันทน์แนบไว้	ในหมอน
	อย่าแม่อย่าควรเอา	อ่านเพลิน
	ยามนอนนารถเอานอน	เป็นเพื่อน
	คืนคำฤๅได้เว้น	ว่างใด ๆ

แต่แม่จะแต่งฝากอาลัยว่าพันถึงเมียหรือคู่รัก ก็อด
โศกเศร้าและอดกังวลใจถึงท้าวศรีจุฬาลักษณ์ไม่ได้ และคุ
งดาวทำความชอบกอดอยู่ในโคลงบทที่ ๓๓๘ ทำนองจะเคย
มีเรื่องพัวพันกันอยู่เช่นกดาวข้างต้น จึงมีการระบุชื่อถึง
ท้าวศรีจุฬาลักษณ์ไว้ในโคลงบางบทอีกด้วย ซึ่งย่อมเป็น
ของธรรมดา เมื่อใจจดจ่อและโศกเศร้าอาลัยถึง ก็ย่อม
ปรากฏออกมาในโคลงกำสรวลนั้นบ้าง ศรีปราชญ์จะทราบ
หรือไม่หนอ ว่าท้าวศรีจุฬาลักษณ์ที่ตนกำลังคว่ำควรวน
ถึงอยู่ในโคลงนั้น ณ บัดนี้ได้รับราชทานที่ดับสูญสิ้นชีวิต
ไปแล้ว*

ศรีปราชญ์ถูกประหารชีวิต

แต่นักเลงอดเพลงไม่ได้ เมื่อศรีปราชญ์ไปอยู่เมือง

* ท้าวศรีจุฬาลักษณ์ มีพระเจ้าลูกเธอ กับ สมเด็จพระนารายณ์
องค์หนึ่งพระนามว่า พระองค์เจ้าแก้ว ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระ
เพทราชา โปรดให้สถาปนาพระองค์เจ้าแก้วเป็นเจ้าฟ้า
กรมขุนเสนาบวรวิทย์

ประวัติศรีปราชญ์

นครศรีธรรมราช ก็ไปสนิทชิดชอบกับเจ้าพระยานครศรี-
ธรรมราช ซึ่งเป็นคนรักสนุกในการก่อกวนด้วยเหมือนกัน
ศรีปราชญ์จึงได้เข้าร่วมวงก่อกวนในด้านของเจ้าพระยา
นคร ฯ อีก และไปเกิดเรื่องชู้สาวกับหญิงสาวในหรืออนุ
ภรรยาของเจ้าพระยานคร ฯ ซนอีก เรื่องก็คงทำนองเดียวกับ
กับครั้งอยู่กรุงศรีอยุธยา แต่เรื่องนั้นคงจะไม่ใช่ความจริง
หากแต่เกิดการใส่ไคล้ป้ายดักกัน ตามวิสัยของวงศ์กรม
ชั้นสูง ซึ่งย่อมมากม่นไปด้วยความอิจฉาริษยา ประกอบ
ทั้งเจ้าพระยานคร ฯ ก็คงจะเป็นผู้ใหญ่ที่หยาบและมัวเมา
ดุ่มหลงอยู่ด้วยอิศศรี จึงเกิดหึงหวงและชุนแค้นมาก ตั้งให้
เอาตัวศรีปราชญ์ไปฆ่าเสีย ณ ที่ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในเมือง
นครศรีธรรมราช เมื่อราวก่อนปีพุทธศักราช ๒๒๒๖ กล่าว
กันว่า ปัจจุบันอยู่ภายในบริเวณโรงเรียนอนุบาลนคร
ศรีธรรมราช และยังมีสถานที่แห่งหนึ่งเรียกกันว่า
“สระต่างดาบ” ทุกวันนี้อยู่ในบริเวณโรงเรียนสตรีนคร
ศรีธรรมราช ซึ่งเล่ากันมาว่า เมื่อประหารชีวิตศรีปราชญ์
แล้ว เพชฌฆาตได้เอาดาบมาด้างที่สระนั้น และเล่ากันสืบ
มาว่า เมื่อก่อนศรีปราชญ์จะถูกประหารนั้น ได้เขียนโคลง
อธิบายบทหนึ่งไว้บนพนทรายว่า

ประวัติศรีปราชญ์

๑ ธรรมเนียม ^๕ เพ่ง	ทิพญาณ ^๕ หนึ่งเรา
เราก็ลูกอาจารย์	หนึ่งบ้าง
เราผิดท่านประหาร	เราชอบ
เรา บ่ ผิดท่านมล้าง	ดาบ ^๕ นั้นคนสนอง ๗

ขณะถูกประหารนั้น ศรีปราชญ์คงจะมีอายุราว ๓๐—๓๕ ปี ส่วนทางกรุงศรีอยุธยา เมื่อขาดศรีปราชญ์ไปเสีย วงการกวีก็พาในราชสำนักก็คงจะว่องรอยจืดชืด และหย่อนรตต์ลงไป คด้ายอาหารที่ขาดเกลือ เป็นเหตุให้สมเด็จพระนารายณ์ทรงหวนวนว่าถึงศรีปราชญ์อยู่เนืองๆ จนถึงกับวันหนึ่งได้โปรดให้ไปนำตัวศรีปราชญ์กลับคืนมายังกรุงศรีอยุธยา แต่ไม่ได้ตัวกลับมา เข้าได้ทรงทราบว่ ศรีปราชญ์ถูกเจ้าพระยานคร ๗ ประหารชีวิตเสียแล้ว ก็ทรงพระพิโรธและทรงเสียดายศรีปราชญ์เป็นกำลัง จึงโปรดให้เอาดาบเดิมที่เจ้าพระยานคร ๗ ประหารชีวิตศรีปราชญ์นั้น ประหารชีวิตเจ้าพระยานคร ๗ ให้ตายตกไปตามกัน ก็สมด้วยคำว่า “ดาบ^๕นั้นคนสนอง” และชีวิตของศรีปราชญ์กับเจ้าพระยานคร ๗ ก็ถึงอวสานด้วยลักษณะการอย่างเดียวกัน^๕นี้.

โศลกทำศรวัสศรีปราชญ์

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์*

ราช
๑ ศรีสัตยิทธิวิฑูรย

นครควรวรขั (๑)

ไกรพรัหรงศรรค

ศัรรคแต่งแต้ม

แย้ม^๕พนแผ่นพสุธา

มหาติดกภาพ

นพรัตนราชธานี

บุรียรมยเมืองมิ่ง แด้ว^๕แฮ

ราเมศไ้^๕ท้าวตัง

แต่งเอง (๒) ๑

๓
๑ อยุทธยายศยังฟ้า

ลงดิน แดฤา

อำนาจบุญเพรงพระ

ก่อ^๕เกอ

เจด็อดอินทร

ปราสาท

ในทาบทองแด้ว^๕เนอ

นอกไ้^๕รม ๑

* ถัดจากสมุดไทยคำ เส้นดินสอขาว ตัวหวัด สังเกตว่าอักษรวิธีเก่ากว่าฉบับอื่น แต่บางคำก็แผลอใช้อักษรวิธีใหม่ด้วยก็มี ในการพิมพ์คราวนี้คงพยายามรักษาสัณฐานอักษรวิธีไว้ตามต้นฉบับ

(๑) คำที่มี ๐ อยู่ข้างบน เท่ากับ ม สกต เช่น ชั อ่านว่า ชม, พรห อ่านว่า พรหม, สนิ อ่านว่า สนม ๑ ล ๑

(๒) บางฉบับว่า... บุรียรมยเมืองมิ่ง อยุทธเขษยั้ง^๕ชอดคำว
ราเมศไ้^๕ธีราชท้าว แต่งตั้งสมญา ท่านแล ๑

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๒	๐	พรายพรายพระธาตุเจ้า	จยรจนนทร แจ่มแฮ
		ไตรโลกยเดงคือโคม	ค่าเช่า
		พิหารรเบียงบวร	รุจิเรข เรืองแฮ
		ทุกแห่งห้องพระเจ้า	นั่งเนื่อง ๆ

๓	๐	ค่าดาบเนษต์ร้าง	เด่นเต่า โด่ดแฮ
		ธรรมาคจุใจเมือง	ตู้ฟ้า
		พิหารย่อมฉกฉด	ฉดแผ่น ไฉ่นา (๑)
		พระมาศเด้อมเด้อมหตา	ห่อแสง ๆ

๔	๐	ตระการหน้าวดแหวน	วงพระ
		บำบวงหญิงชายแสร้ง	ขึ้นไหว
		บุรพาท่านสัตว์รคสัตว์	สัตว์สัตว์
		ดวงดอกไม้ไม้แก้ว	แบ่งบาด (๒) ๆ

๕	๐	กุฎิอุโสดิซ้อย	อาศัร
		เต็มราต์วรคฤปา	แผ่นแผ่น
		เรือนรัตนพิริยปราง	สุรยปรางสาท
		เด่นยอดแย้มแก้วแก้ว	เฉกโฉม ๆ

(๑) บางฉบับว่า "... ไฉ่นา"

(๒) บางฉบับว่า "แบ่งบาน ๆ"

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๖	
๑	ต้นต้นนวนต์อาดตั้ง
	ครุ่มรุ่ม
	อร่ามเรืองเฝ้าไฉรม
	มาคได้
	เรือนทองเทพแปดงปลูก
	ยีนยาก
	ยวพ้ากู่ไซ
	ช่วยดิน (๑) ฯ

	*	*	*(๒)
(๖) อยุธยาโยกฟ้า			ฟากดิน
ผาดิน ^(๓) พิภพดยว			ดอกลำ
แดนโกฏบยณิน			หยากเยื่อ
ไทรรัตนเรืองรุ่งห้า			หลาดสวรรค์ ฯ

๘	๘
๐ อยุทธยาไฟโรชได้	ครันบูร (๔)
ทวารวรีจรยงหอ	สรหทัย
อยุทธย้างแมนธูร	สุระโถก รวงแผล
ถนคตจศวรรคคถ้ายคถ้าย	แก้ตา ฯ

(๑) ว่า “เขี้ยวพาลู้ใช้ ช่วยถิ่น” ก็มี หนึ่งโคลงที่ ๔, ๕ และ ๖ สามบทนี้ ฉบับสมุดไทยอื่นๆ ไม่มีโดยมาก

(๒) ขอให้ผู้อ่านสังเกตว่า เครื่องหมาย * (ดอกจันทน์) ที่ค้นไว้ระหว่างโคลงบทหนึ่งๆ นั้นแสดงให้เห็นว่าไม่เชื่อมกันโดยสัมผัส

(๓) ว่า “ฝากดิน....” ก็มี

(๔) ว่า "...ไฟโรจได้ ตรีนุญ" และว่า "ตรีนุรณ" ก็มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๘
๑ ยามพดบดงกักก้อง กาหต แม่ฮา
ดงเง่งดงด้าวทรอ (๑) ช่าวชู้
อยุทธยาบังเมืองทล (๒) มาโนช กุเคย
เขตรตระหลบช่าวรุ ช่าวยาม (๓) ฯ

* * *

๑๐
๑ ด้ายาเข้าควาเหต่น หดายกต
เคอรวดิดเพตย* เพตงพาด รยกชู้
ด้ายาอยู่ในถนน ถามช่าว รยมฤ (๔)
ยงที่ด้าวหน้อยรุ รยกชวอนน ฯ

(๑) ว่า “เสียงแฉ่งเสียงสาวทรง” ก็มี

(๒) ว่า “...เมืองทน” และว่า “...เมืองบน” ก็มี

(๓) ว่า “แตรตรลบ...” ก็มี และบางฉบับเขียนโคลงบท ๙ นี้ไว้ตอนหลัง ฯ

* เครื่องดนตรีชนิดหนึ่งประเภทเครื่องสาย ใช้ดีด ในที่นี้เขียนไว้ว่าเพ็ลย แต่ในภาพยัจับไม้เรื่องพระรถเสน เขียนไว้ว่า พินเพ็ลย ส่วนในอนิรุทธคำฉันท์เขียนไว้ว่า เพ็ลย น่าจะได้แก่เพ็ยะ หรือพินเพ็ยะ รูปและคำอธิบายในหนังสือ “เครื่องดนตรีไทย” ของ กองการสังคีต กรมศิลปากร

(๔) ว่า “...ยังฤ” ก็มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๑๑	๕	๖
๑ ต่ายาบวบ่าวเกตุย		จักมา
ตัวตั่งงออย่ามวนน		ดุ้น้อง
ต้ายากรรแต่งคตา		ต้องดู กนนนา
ตัวบ่าวอยู่ในห้อง		รยกค้นหาค้น ๆ ^(๑)

๑๒	
๐ ตำยารักอยู่เทอญ	อย่าไป
ยยวจรรจับแขนขึ้น	เด็ดดิน
ตำยากล่าวเอาไว้	โถมสวสติ
ตำยบ่าวรู้ไหมต้น	ต้นใจโถมใจ ฯ (๒)

* * *

(๑) บางฉบับโคลงบทนี้ว่า

“พระลบบัวบัวเกลี้ยง จักมา
สาวส่งข่ามาวัน สุน้อง
พลบเมื่อสาขานา สองสู่ กันนา
เจียรจากตือกร้อง เรียกกัน”

(๒) บางฉบับว่า “สาขารักอยู่เกิน ขาไป
เขี้ยววังจักษ์ขึ้น เตือดตื้น
สาขายกันแสงได้ สองสู่ กันนา
สาวบ่าวไร้มลัน ล้นใจโลมใจ”

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๓๓

๑ หน้าเจ้าช้อยช้อยนาบ

แรมรักษ

ตัวต่อมาพดางด้ม

เด่นให้

บาศร์จุฬาทักษณ

เสาวภาค ภูเขอย

รยมรยกฝูงเข้าไถ่

ดั่งเทา ๆ

๓๔

๑ โฉมแม่จักฝากฟ้า

เกรงอินทร หยอกนา

อินทรท่านเทอดโฉมเฮา (๑)

คู่ฟ้า

โฉมแม่จักฝากดิน

ดินท่าน แด้วเฮ

ดินจักซัดเจ้าหล้า (๒)

คู่ดั่งองค์ ๆ

๓๕

๑ โฉมแม่ฝากน่านน้ำ

อรรณพ แดฤา

ยยวนาคเขยซอก

ฟ้าใหม่

โฉมแม่ว่าพึงจบ

จอมสวัสดิ (๓) ภูเขย

โฉมแม่ใครดั่งวนได้

เท่าเจ้าดั่งวนเอง ๆ

(๑) ว่า “อินทรท่านเทอดเอาโฉม” ก็มี

(๒) ว่า “ดินจักซัดเจ้าหล้า” และบางฉบับว่า “ดินจักบีด...” ก็มี

(๓) ว่า “ไตรโลกย...” ก็มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๑๖

๑ สระเหนาะนิราษน้อง	ดงเรือ
ตำรวจงเดวงเต็ม	ฝั่งเฝ้า
สระเหนาะพี่หยดวเหต้อ	อกต่ง
ตำรวจงข้าต่งเจ้า (๑)	ต่งคน ๆ

๑๗

๑ สระเหนาะน้ำคว้งคว้ง (๒)	ควิดแด (๓)
ตัดอกแดโหยหด	เพื่อให้
จากบางกระจะแด	ดิวิโดด (๔)
ดิวิโดด (๔) ขวนนน้องไซ้	ข้าวครอม ๆ

๑๘

๑ จากมาให้ต่งโกฏ	เกาะрын
рымร่ำทอเกาะขอม (๕)	ช่วยอ้าง
จากมามีตดาวน	วองว่อง
วองว่องโหยให้ข้าง	ข้างอ (๖) ๆ

(๑) ว่า “เสียงส่งข้าเพียงเจ้า” ก็มี

(๒) ว่า “... คว้งคว้าง” และบางฉบับว่า “... คว้างคว้ง” ก็มี

(๓) ว่า “ขวิดแด” ก็มี

(๔) ว่า “ดิวิโดด” ก็มี

(๕) ว่า “เรียมร่ำรอบเกาะขอม” ก็มี

(๖) ว่า “ข้างอ” ก็มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๑๙	๑ จากมาดำหั้นต้อง	ตระชนอน
	ชนอนถือเตยตะ	พิเศกัฏ
	จากมากำจรจนทน	จรุกถัน
	จรุกถันแก่น้องแก้ว	ไปว้าย ฯ
๒๐	๑ จากมานกนเนอ	นอนหนาว
	หนาวเหน้อยเพราะถ้ชาย	ซาบฐ์ (๑)
	จากมาทระนาวนาว (๒)	น้แม่
	หนาวเหน้อยมือแก้วกัฏ	มุ่นมือ ฯ
๒๑	๑ จากมามาเกดไก่อ	บางชดาน
	ชดานราบคือชดานคือ	ดอกไม้
	มาเกาะกำแยลาญ (๓)	ดงด์วาคติ กุเอย
	ถนัดกำแยเข้าได้ (๔)	พิคาย ฯ

(๑) ว่า “ซาบฐ์” ก็มี

(๒) ว่า “จากบางทรนาวนาว” ก็มี

(๓) ว่า “มาเกาะตำแยลาญ” และบางฉบับว่า “มาเกาะตำแยลาญ”
ก็มี

(๔) ว่า “ถนัดตำแยเข้าได้” ก็มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๒๒

๑ พระใด ^(๑) บำราศแก้ว	กุมาร
มาย่านขวางขวางกาย ^(๒)	ดั่งน ^๕
จากมาเดียดตาตก	เต็มย่าน
เต็มย่านบริก ^๕	ถั่งแถม ๗

๒๓

๑ จากมาออกน่านนา	หนองกาม
กามกระเวนแรมรงค์	ร่วงได้
จากมาราชครามคราม	อกกำ
อกกำเพราะชูให้	คันท ^๕ ๗

๒๔

๑ จากมาแก้วกู่คำ ^(๓)	ชรอกแขวะ
โพรงชรอกโชรหมแขวะศรี	ไครครคร้อย
จากมาพิบุดเบะ	ปุนแม่ ^(๔)
ปุนแม่ดห้อยให้ ^(๕)	ชาวตรอม ๗

(๑) ว่า “พระได้...” ก็มี

(๒) ว่า “... ขวางดาย” ก็มี

(๓) ว่า “... กูกำ” ว่า “กูคำ” และ “กู่คำ” ก็มี

(๔) ว่า “จากมาพิพลูเบะ ปุนแม่” ก็มี

(๕) ว่า “ปุนแม่...” ก็มี

၂၈၆

๒๕ ๖๕
๐ จากมาแถวผ่งแผ่
ยวดยู่แถวไผ่ผอม (๑)
จากคร่ำดำดักใคร
รยมร่ำให้หาเจ้า

ใจรักษ มาแม่
ผ่าวได้
ตักต้ออน อวนแม่^(๒)
ทำงาน^(๓) ๗

1506

๒๖ จากมาเวอรอนทัง (๕)
เมืองเปด่าปติวใจหาย
จากมาเยียมาเปด็อง
อกเปด่าว้าย (๕) ฟาร์อง

พญาเมือง
น้ำนอง
อกเป็ด
รำหาวนหา

100 02

๒๗
๐ จากมาเมืองเก่า
เททำบึงบางมา
จากมาอ่อนอาเม (๓)
เมืองมิ่งหทัยเจ้าไว้

ด.เต ทานรา^(๖)
 บ่าได้
 บุญบาบ ไตนา
 รยกรอย ฯ

(๑) ว่า “เข็วอชู่เลอไผ่ผอม” ก็มี

(๒) ว่า “สกิจอ้อน ออร์แม่” และ “สติดอ้อน ออร์แม่” ก็มี

(๓) ว่า “ เรียมร่ำหาเจ้าให้ ช่างาย ” ก็มี

(๔) ว่า “... ร้อนทั้ง” และ “... ร้อนข้าง” และว่า “... เรือร้อนทั้ง” ก็มี

(๕) ว่า "...รายฟ้าร้อง" ก็มี

(๖) ว่า “จากมาเมืองเก่าท้าว ลเท ท่านฮา” บางฉบับว่า “ธารฮา” ก็มี

(៣) រ៉ា “ ទាតាអូនអារេ ” ក៏

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๒๘	๒๙
๐ เดชานภาพเรือง	อารักษ์ ท่านฮา
รักเทพจำสารโดย(๑)	บอกบ้าง
บาศรีจุพาดักษณ	ยคั้ง พูนแม่
ไผ่ยอมโหยให้อ้าง(๒)	โอ้สาร ๆ
๒๙	
๐ ไก่โคชนหนึ่งน้อง(๓)	นางเนตอย
เชอญ่ท่านทยาน <u>เปน</u> ฝน(๔)	ฝากแก้ว
เยยมมาบตะเฒบอย	เชองราก
ไผ่ราคาดแพรวแพรว	พรวงศา ๆ
๓๐	
๐ เยยมมาเยยจากเจ้า	กูเจ้า
เจ้าพรหมโหยหา(๕)	จ้ใจ
เยยมมาเยยหนามเห็น	อกอยู่(๖)
อกอยู่เพราะน้องให้	ตากคน(๗) ๆ

(๑) ว่า “รัชชเทพ...” ก็มี

(๒) ว่า “ไปข้อมโหย...” ก็มี

(๓) ว่า “ใดใดขัดขืนน้อง” และว่า “โก๋ขันขันขืนน้อง” ก็มี

(๔) ว่า “เจิญท่านทชานไปฝัน” ก็มี

(๕) ว่า “เจ็บประหน...” และว่า “เจ็บกระหน...” ก็มี

(๖) ว่า “...เขี้ยวหนามเหน็บ อดอยู่” ก็มี

(๓) ว่า “อดอยู่เพราะน้องให้ ตากตา” ก็มี

๓๑	๐ เยียมาเรือเกำกู่	การุญ ย่านนา(๑)
	นบเทพอรชุนบน(๒)	บอกถ้อย
	มือพนพ้อมบุญ	แด่ดอง ดรา
	เชอญพ้อเค็ดดวงซ้อย(๓)	ซาบศรีดีศรี ฯ

๓๒	๐ เยียมาเรือดองไก่อ	กรยन्दวาย
	ดวายดวาดิธรณีนาง	มิ่งไม้
	เพ็ดจพวงดุดวงถวาย	ทุกกิง ไซ้เย
	แม่นม่วงรงค์ฟ้าได้	ดุกหวาน ฯ

๓๓	๐ มุงเหน่นาหน้าว้าง(๔)	วयरดา แดแม่
	ถนค่ม่วงมือนางฝาน	ฝากเจ้า(๕)
	เททรวงทุเรมา	บางภูด(๖) พี่แม่
	หมากพุดรู้ดับเต้า	พุดพราง(๗) ฯ

(๑) ว่า “เยียมาเรือย่านน้ำ อาตุร” และว่า “เยียมาเรือแก้วกู่ อาตุร ย่านนา” และว่า “เยียมาเรือแก้วกู่” ก็มี

(๒) ว่า “นบเทพอรชุนบน” ก็มี

(๓) ว่า “เชิญพ้อเค็ดดวงซ้อย” ก็มี

(๔) ว่า “มุงเหน่นาหน้าว้าง” ก็มี

(๕) ว่า “ฝากแก้ว” ก็มี

(๖) ว่า “บางพุด” ก็มี

(๗) ว่า “หมากพุดรู้ดับแล้ว พุดพราง” ก็มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๓๔	๑	ต้นไม้ขรรดุดิน	บ่มี แม่ฮ่า
		ถามข่าวนวนางฤา	พุงได้
		รกกกระดาศรี	เด้าวภาค ภูเขย
		ดาร์ดังทุกคั่นไม้	ถนนดุง ^(๑) ។
๓๕	๑	อาเมจยรจากเจ้า ^(๒)	กินใจ บานี ^(๓)
		ยรรยอนทองงเพาะพุง	พรวนคว่ำ ^(๔)
		อาเมยูนันใด	ดวงดวาคติ ภูเขย
		นอนนงฤาให้ผ้า ^(๕)	ผูกแด ។
๓๖	๑	เยยมานิราชรอน	ไฟกาม
		ดะบมเดอยแด	รยกฟ้า
		ศรีมาดำโรงงาม	อายแก่ ^(๖) พี่แม่
		ถนัดดำโรงเจ้าถ้ำ	ออกโรง ។

(๑) ว่า “ ลัญลุง ” และ “ ลันลุง ” ก็มี

(๒) ว่า “ อาเมเรียมจากเจ้า ” ก็มี

(๓) ว่า “ บานี ” และ “ บาระนี ” ก็มี

(๔) ว่า “ พร่นคว่ำ ” ก็มี

(๕) ว่า “ นอนนัง . . . ” ก็มี

(๖) ว่า “ งายแก่ ” ก็มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๓๗	๑ รุกน้องน้อยแง่	ดัดดา ^(๑) ฤาแม่
	ผืนแผ่นบโยงฤา	อยู่ได้
	แต่ทว่าไพศา	แดงโดกย พุนแม่
	แผ่นผูกแมกฟ้าไว้ ^(๒)	จึงคง ฯ

๓๘	๑ ศรีมาพิโยคพิน ^(๓)	รัตนกุม
	ถนัดดุจ ^(๔) พระกุมผจง	แผ่นแผ้ว
	แดงแต่เยียฟ้าฟุ่ม	ชดเนตร
	เพราะพิเจบเจ้าแคล้ว	คดาคไทด ^(๕) ฯ

๓๙	๑ ศรีมาเทวศศรีอย ^(๖)	ต่งตาร
	ทุกย่านอกฟุ่มไฟ ^(๗)	น่าน้อง
	ศรีมาองงการณมก ^(๘)	ฉนวนใหญ่
	แดงบับได้ทอง	ท่งขยว ฯ

(๑) ว่า “ ศรีลา ” ก็มี

(๒) ว่า “ แผ่นผูกอกฟ้าไว้ ” ก็มี

(๓) ว่า “ ... นิโยคพิน ” และว่า “ ... พิโยคทอง ” ก็มี

(๔) ว่า “ ถนัดดั่ง ... ” ก็มี

(๕) ว่า “ เพราะพี่จากเจ้าแคล้ว คลาดไคล ” ก็มี

(๖) ว่า “ ศรีมาเทเวศศรีอย ” ก็มี

(๗) ว่า “ ... พุนไฟ ” ก็มี

(๘) ว่า “ ศรีมาองงการณมก ” ก็มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๔๐ ห ห
๑ เนอเบอดะไ่ดำ

ดั่งงชา

ควายประทดเพราะพรว(๑)

คั้นคั้น

กวางทรายประนงหา

หวงเถื่อน(๒)

บางดอบ้างเห่้นบ้าง(๓)

ง่าเงย ๆ

๔๑ ร ร ก ชู แก้ว เกื่อน(๔)

ใจตาย แดแม่

рымร่างเปนคั้นเดอย(๕)

น่าน้อง

เดียดคาย้งฝนราย

ร่าย่าน(๖)

อกฟัพพฬาร้อง(๗)

รยกศวี ๆ

(๑) ว่า “ควายปละชนเพราะเพรียว” และ “..ชนเพลาะเพรียว” ก็มี

(๒) ว่า “หวงเพื่อน” ก็มี

(๓) ว่า “บ้างลอบบ้าง...” ก็มี

(๔) ว่า “รฤกชูแก้วเกื่อน” ก็มี

(๕) ว่า “рымร่างเปนคั้นเดอย” และว่า “рымบร่างเปนคั้น” ก็มี

(๖) ว่า “ร่าย่าน” แต่ถ้าเป็น “ร่ายาด” หรือ “ร่ายหาด” จะสัมผัสกับบทต่อไป

(๗) ว่า “อกฟัพเพียงฬาร้อง” ก็มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๔๒	๑ คั่งใจรักษเจ้าอาจ	อุปมา ถึงฤา ^(๑)
	ชีไผ่ยามปฐ ^(๒)	ไปแล้ว
	ดวงดยวแม่คงตรา	ไทรโดกย กุเอย
	ดินแะฟ้าได้แก้ว	ก่อโถมเกดาโถม ๗
๔๓	๑ ฝ่ายดยงตุโนกให้	หานาง แม่ฮา
	рымทนนทั้งแทงโถม ^(๓)	ดินเต้า ^(๔)
	มาดตบารุคราง	ครวญต์วาศติ
	ให้บารุหน้าหน้า	จอดใจ ๗
๔๔	๑ บารุบาราชแก้ว	กุมาร
	จักบารุใครใคร ^(๕)	ช่วยได้
	บรืบบเร่อมฮา ^(๖)	บร่าง ตะเดอย
	โอบเร่อมน้องให้	ไผ่เห่นตองเห่น ๗

(๑) ว่า “ ถึงเลข ” ก็มี

(๒) ว่า “ ชีไผ่ยามปฐ ” และว่า “ ชีไผ่ยามปฐ ” ก็มี

(๓) ว่า “ ... แดงโถม ” และว่า “ ... แดงโถม ” ก็มี

(๔) ว่า “ ล้มเล่า ” และ “ ล้นเล่า ” ก็มี

(๕) ว่า “ จักบารุใครใคร ” ก็มี

(๖) ว่า “ บรืบบรของฮา ” ก็มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๔๕

๑ รยมมาบสว้างไข^๒(๑)

กระอืดอกเสนเซ่น

ตุจุงจรตงยีน

อ้าจรตงรักษเจ้า

ชวนนบิน บ่าแฮ

ช่วยเห่น้ำ

จรหด้า แด้วแฮ

จ้างาย^(๒) ๗

๔๖

๑ จรลิวได้ฟ้าต้า^(๓)

โหยบเห่นด้ายใจ

บดแม่เมากาม

ดพหวายนาหน้า

เคื่อนยาม

จรคด้าย^(๔)

กาเมศ์ กูเออย

มิดเมา ๗

๔๗

๑ มาทงทุเรศพิ^๕

เซ่นข้าวอกน้เณดา

บ้นกาม^(๕) กระเวนหวอ

ฤาบบให้แก่วก้ง

บางเซ่น

พิตง

ใจพิ พระเออย

พิตงคั่นคง ๗

(๑) ว่า "... บสร้างไข " และว่า "... บสร้างไข " ก็มี

(๒) ว่า " จ้างาย " ก็มี

(๓) ว่า " จรลิวให้ฟ้าต้า " ก็มี

(๔) ว่า " จบหด้า " ก็มี

(๕) ว่า " บ้นกาม ..." ก็มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๔๘. ๑. ถ้าศรุตต์ร้อยฟ้าคด^๑ ควรรักษ ฤาแม่
 รอยอยู่แรมรศรงค์^(๑) พี่เต้า
 ศรีมาย่อมดักคัก^(๒) ใจจอด คันทา
 คร่นนกด้าวคร่นนให้เกด้า^(๓) เกดออกเรือ^(๔) ๗

๔๙. ๑. ศรีมาใจชอดชอน ทางวณน
 แดदनดุง^(๕) เหล็ดออก น่าน้อง
 ศรีมาย่อมรับชวณน แชนปาก ไช้แม่
 ดาดคณคอกกรอง ไร่หารนหา ๗

๕๐. ๑. ฤาทยมให้ชูปราก กณนเพรง กอนฤา
 กรรมแบ่งเอาออกมา ดง^๕งน
 เวนาญเวรของ พระบอก บารา^(๖)
 ผิดชอบใช้^๕หน้า^(๗) ตู่ต้งองต้ง ๗

(๑) ว่า “ ร้อยอยู่แรม .. ” และว่า “ อยู่อยู่แรม .. ” ก็มี

(๒) ว่า “ ศรีมาย่อมดักคัก ” ก็มี

(๓) ว่า “ ครั้นกล่าวครั้นให้เกด้า ” ก็มี

(๔) ว่า “ เกดออกเรือ ” และ “ เกรอกเรือ ” ก็มี

(๕) ว่า “ แลล้นลง .. ” ก็มี

(๖) ว่า “ ... บ้างรา ” ก็มี

(๗) ว่า “ ผิดชอบใช้หน้า ” ก็มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๕๑

๐ เยี่ยมมาดัดดอกแห่ง

ฤทัย^(๑) ชื่นแฮ

เกรงข้อมถ่วงถ่วง^(๒)

คำเข้า

เยี่ยมมาเยี่ยมไถดกตาย

บางกรูจ

ถนัดกรูจเจ้าสระเกล้า^(๓)

กดินขจร ฯ

๕๒

๐ รศไต่ค้ำหัวหน้าจุ

รศผ่ แม่เคย

ผมเทพธาวอัมพร^(๔)

รูปแพ

พระเออยเมื่อต้องดี

ตุเกษ^(๕) นางนา

บนขอคดถางเกล้าแก้

จำเคย^(๖) ฯ

(๑) ว่า “ ฤทัย ” และ “ ฤทัย ” ก็มี

(๒) ว่า “ เกรงข้อมถ่วงถ่วง ” ก็มี

(๓) ว่า “ ถนัดกรูจแก้วสระเกล้า ” ก็มี

(๔) ว่า “ ผมเทพธาวอัมพร ” ก็มี

(๕) ว่า “ ตุเกษ ” ก็มี

(๖) ว่า “ จำเคย ” ก็มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๕๓ ๕
๐ เยยมมาพิเศศพิ

บางพดู

ถนัดเหมือน^(๑) พดูนางเด่วอย

๕๔
พदन

รยมรักษเมื่อไชดู^(๒)

กระหนยก^(๓) นางนา

รศร่าเพอยค้องมถน^(๔)

ถ่นนใจตานใจ ๖

๕๕ ๕
๐ เรือมาจยรยดโกถ

ฉมงงราย^(๕)

ฉมงงนอกฉมงงโน^(๖)

๕๖
อกชา

ชาวขุนธรมุทรรหาย

เหต้อย่าน

อวนหย่อนยงท่าน้ำ^(๗)

ถูกปลา ๗

(๑) ว่า “ ถนัดเพื่อน . . . ” ก็มี

(๒) ว่า “ . . . เมื่อไชดู ” และ “ . . . เมื่อไปดู ” และ “ . . . เมื่อ
ใครดู ” ก็มี

(๓) ว่า “ กระหนยก ” ก็มี

(๔) ว่า “ . . . ต้องถน ” ก็มี

(๕) ว่า “ ฉมงงราย ” ก็มี

(๖) ว่า “ ฉมงงนอกฉมงงโนโน ” และว่า “ . . . ฉม้งรายโน ” ก็มี

(๗) ว่า “ อ่อนช่อนยังถ่าน้ำ ” และ “ อ่อนหย่อนยังน้ำถ้ำ ” และว่า
“ อ่อนหย่อนอย่างถ่าน้ำ ” ก็มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๕๕

๑ กตว้ยอ้อยเห็ดอ้ออันอ้าง

ฝักนาง (๑)

จรหดาดเดช (๒) คนหนา

ฝั่งเฝ้า

เยยมาดุดดบาง

รมาศ

ถนั้ตรมาศเด่นเต้า

ไต่ฉนวนร ฯ

๕๖

๑ ชรคอบดาษชงชอ

ปลดอมแปด

ไพรพนอมากยร (๓)

แรตร้อง

ดวงดยวจากจยรแด

ยรรธวาทิ (๔)

นอนน่งญาให้พร้อง

เพื่อนใคร ฯ (๕)

(๑) ว่า “ ฝักนาง ” ก็มี

(๒) ว่า “ จรหดาดเล็ก . . . ” และว่า “ จรหดาดเล็ก . . . ” ก็มี

(๓) ว่า “ ไพรพนอมากยร ” ก็มี

(๔) ว่า “ ดวงเด็ยวครุ่นอาเกียรณ การสวาทิ ” และว่า “ ดวงเด็ยว
ไอ้อาเกียรณ ครวสวาทิ ” และว่า “ . . . ยรรธวาทิ ” ก็มี

(๕) บางฉบับโคลงบทนี้ว่า

“ ดวงเด็ยวเคยพร้องพี

สงวาศ

ไพรพนมอาเกียร

แรตร้อง

ดวงเด็ยวครุ่นจำเนียร

การสวาทิ

นอนน่งญาให้พร้อง

เพื่อนใคร ”

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๕๖

๑ ดวงดยวบววมาศ์แพ
 รมบหัดับไทดหา
 ดวงดยวแม่่มองหน^(๑)
 ใครช่วยชูเกล้าเกลี้ยง^(๒)

พิมทอง พ็เออย
 ้ ุ
 คาเคย
 หาพิ พุนแม่
 กัดอมแถง ๑

๕๗

๑ รมมรภษดุดทอ้าง
 กามถนนดุงดานแด
 เยี่ยมาเทพด้าคร
 ดยงด้าครร้องไห้^(๔)

เฮวธมร^(๓)แม่ฮา
 เด็ดดใหม่
 ครงญด้าวติ
 ดั่งดยงดุดดยง ๑

๕๘

๑ มุงเหนดยรดาษดร์อัย
 แมน่ม่วงขนุนไรรยง^(๖)
 กทงทองร้าดวรโคโร^(๗)
 ปรางประเหลดแก้มช้อย^(๘)

แดนด่วน^(๕)
 รุนดร์อัย
 รศ่ออน พ็แม่
 าบพน^(๙) ๑

(๑) ว่า "... พ็มองหน " ก็มี

(๒) ว่า " ใครช่วยชูเกล้าเกลี้ยง " ก็มี

(๓) ว่า " เฮาสมร " ก็มี

(๔) ว่า " เสี่ยงสระครร้องไห้ " ก็มี

(๕) ว่า " มุงเหนเดือนดาษดร์อัย แสนสรวญ " ก็มี

(๖) ว่า " แมน่ม่วง ... " และว่า "... รายเรียง " ก็มี

(๗) ว่า " ... ร้าดวรโคโร " ก็มี

(๘) ว่า " ปรางปละเหลด ... " ก็มี

(๙) ว่า " ฉาบพิน " และ " ขาบพิน " ก็มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๖๐	๐ เยียมาแหวได้ย่อน ^(๑)	บางคนง
	คนงบ่อมาทนนต่าย	แต่บท้อง
	ขันธ์พิพพารวง	รจเรข มาแม่
	ยินข้าวไซหม้อหน้อง	อ้อมเอง ๆ
๖๑	๐ ค้าวหันนอเนชขอ	ชน้ชาย ^(๒)
	วอนว่อนเลวงคิด ^(๓)	คำพร้าว
	หมากสrukขระดาบปลง ^(๔)	ปลิดใหม่
	มือแม่ค้าวถ้าว	เล่นชิงโครมชิง ^(๕) ๆ
๖๒	๐ มดกเหน่นาหน้าไน	ไนตา พี่แม่
	рымตากคนตึงกาย ^(๖)	น่าน้อง
	ถนนดู่พิแดมา	บากจาก ^(๗)
	จยรจากค้อกร้อง	รยกนางหานาง ๆ

-
- (๑) ว่า “ เยียมาแล้วได้ย่อน ” และว่า “ .. มาแล้วได้ ” ก็มี
 (๒) ว่า “ ค้าวหันนอเนชขอ ขนชาย ” ก็มี
 (๓) ว่า “ ออนอ่อนเลวงคิด ” ก็มี
 (๔) ว่า “ หมากสrukขระดาบปลง ” และ “ ... สrukขลายปลง ” ก็มี
 (๕) ว่า “ เล่นชิงโครมชิง ” ก็มี
 (๖) ว่า “ เรียมตากคนตึงดาบ ” และ “ เรียมตากดาบตึงดาบ ” ก็มี
 (๗) ว่า “ บากจาก ” ก็มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๒๓

๐ ถนนดงต้องฟากฟุ้ง
โตรดของอบตาง^(๑)

รอยมือแม่ชารทา

จนทนกระแจะรค์เร้า

ผกาดดา

กดินเกล้า

หอมหิน ยงงเดอย

รวจจจร ฯ

๒๔

๐ เดียดายหนาช้อยชน

ศรีเกษเกศรดำว

มาดถบนนดุนอง

ชดเนตรช้อยให้^(๓)

บวททอง ภูนา^(๒)

ดอกไม้

ชดเนตร

ร่วงแรงโรยแรง ฯ

๒๕

๐ ขอมเพรงบงงเหตุเต็น^(๔)

หวายเท่าแทงคนขอม

ขอมถืทอดคนตาย

หัยมว่าเพรงไคพร้อง

คัตหวาย

ดอกค้อง

ดดำว

ทนนหวายยง ฯ ^(๕)

(๑) ว่า “โตรดของอบตาง” ก็มี

(๒) ว่า “ภูเอย” ก็มี

(๓) ว่า “... ช่วยให้” ก็มี

(๔) ว่า “... บังต้นเหตุ” และว่า “... บังเหตุต้น” ก็มี

(๕) บางฉบับเขียนโคลงบท (๗๔) ว่า “พระเอยสาโรชสร้อย ศรีสรอง
ภูนา” และบท (๘) ว่า “ยามพลบเสียงกึกก้อง กาหล” ลำดับ
ต่อไปจากบทนี้ แต่บางฉบับนำเอาบท (๗๗) ว่า “รฤกแก้วกั้นส
มาสอง ไซ้แม่” เข้าลำดับต่อจากบทที่ ๖๕ นี้ ไป

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๖๖

๑ สระเหนาะหน้าเจ้าแวน	ไวยจน
ปางจากอยุทธยานาน	จึ่งเต้า
สระเหนาะกรรายนน	ออกหย่อน
เมรุเท่าหน้า	กำสรวณ ๗

*

*

*

๖๗

๑ รุกกรค์ช้อยซาบ	พระทนค
อวายปากไปนารค์	รอกเจ้า
มิตะแดงคนเปน	ต้องชัก
ชักหนึ่งไว้องหน้า	หนึ่งมา ๗

*

*

*

๖๘

๑ รุก ^๒ หน้า ^๒ ช้อย ^๒ ชน ^๒	บวททอง ภูนา
หอมหั้นไครเหินคา	ภูได้
รูกกดถลัด ^๒ ต้อง ^๒ นั	นาภิศ ภูนา
ยวอ ^๒ อยู่ ^๒ หา ^๒ ชู้ ^๒ ไซ้	อินตาง ๗

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๒๘

๑ โกกิดกรวิกษอัยง

ยงยาง

จับกังยงยางเขาว

เพือนพร้อง

พระตบกดโหยดาง

โถมดบ

จับกังยางแฉ้วร้อง

ไรวเฒอ ๆ

*

*

*

๗๐

๑ ปารนแกวชาตณ (๑)

ฤาหัดบ อรเออย

นอนน่งฉนไนค

ด่งน

ยอมมอบนทบอ (๒)

โดยแม่ กุเออย

เจบยงดาพนผ

หมื่นทวแด่นทว (๓) ๆ

๗๑

๑ เยยมาบางผงแผ

รวงรยง

ถนคแผ่นชรณปาน

แผ่นผง

เหอรทวรทริงสังยง

คหวต่าง

ยยวคหวแต่นขง

ค้อแต่น ๆ (๔)

*

*

*

(๑) ว่า “ ปานแกว . . . ” ก็มี

(๒) ว่า “ มามือประทับอก โออแม่ ” ก็มี

(๓) ว่า “ ฤว่ากลั่นไห้ช ช้างอ ” ก็มี

(๔) บางฉบับว่า “ จากมาบางผงแผ

รวงเรียง

ถนคแผ่นชรณปาน

แผ่นผง

เหนทริงทริงสังยง

ค้วต่าง

ยยวแต่ค้วแต่นขง

ค้อแต่น ๆ ”

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๗๒ ๕
 ๑ ปารณอรเช้าแม่ เกดางค์ อยู่ญา
 ต่งกรดานจตุรงคมาย ม่ายม้า
 ญาวางดกาด ทายบาท
 ญากถ่าวคำหวงฮ้า อ่อนแกดั่งเกดาดนหนท ฯ (๑)

๗๓
 ๑ อินเชญอาทาสท้าว เทียมดอง
 เหาะบันหารโถมผัน ฝากแก้ว
 ถนัดเริ่มตนตามอง เห็นอิน
 พอผุดตุกฟ้าแผ้ว มีคมตาย ฯ

* * *

๗๔
 ๑ พระเออยดร์โรชดร์อย ศรีดรง ภูนา
 ครอบอกบวศรีไธ กัดบักดัยง
 พระเออยครันนเห็นหงษ ดอนย่าง นันนา
 ศรีกระไคเจ้าดัยง ทุบโดม^(๒) ฯ

* * *

(๑) ตั้งแต่โคลงบทที่ ๖๖ ถึงบทที่ ๑๒ นี้ ในสมุดไทยบางฉบับไม่มี

(๒) ว่า “ลูกโลม” ก็มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๗๕

๑ พระเออย่น้ำหน้าหง'	เหต็ดดินธุ โตดแฮ
ยากอยู่ทงวนจำ	จวดเจ้า
พระเออยจงเคื่อนกิน	เคื่อนอยู่ บ้างฮา
เจ็บจรเทอญทนเค้รำ	ตุ่ดหมอง ฯ

* * *

๗๖

๑ รักเนอชรวอนเนอ	เขมนเขมา ชยุนา
แกงถาคุมุดดาตัต	ดอกลไม้
ดำแดงบักเอา	วयरมาศ เจมนา
เดอรจุจถ่วงไ้	ว่าวยนน ฯ (๑)

* * *

(๑) ว่า “รักเนอชรวอนเนอ	เขมรเขมา กุณา
แกงถาคุมุขดาตัต	ดอกลไม้
ดำแดงบักเอา	เวียรมาศ เจมนา
เดิรจุจถ่วงไ้	บ่าวยัน ”

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๗๗ ๑ รุกกแก้วกัณฐี นางดอง ไซ้แม่^(๑)

อร่อยดร์ทักถนำ^(๒) ปากบื้อน

จนทนจรวงออกธารทา^(๓) ยงรุ่ง

บยายยวเนอร้อน^(๔) เร่งวี่ ๆ

๗๘ ๑ แม่วชชอยช่ง^(๕) นอนหลับ แดแม่

ตนมเมอหาคีร์ แอบข้าง

ถนอมมีอบนทบหง โดมดูบ กนหนา

รยมคินชเจ้าค่าง ค่างเซอย^(๖) ๆ

(๑) ว่า “รูกกแก้วกัณฐี มาดอง ไซ้มา” และว่า “ไซ้แม่” ก็มี

(๒) ว่า “อร่อยดร์ทัก..” ก็มี

(๓) ว่า “.. จอกทองทา” และ “.. จอดธารทา” ก็มี

(๔) ว่า “... เพอร้อน” และว่า “บยายยวเนอร้อน” ก็มี

(๕) ว่า “แม่วชชอยช่ง” ก็มี

(๖) ว่า “เรียมคินชเจ้าค่าง ค่างเซอย” และว่า “...เจ้าข้างข้างเซย” ก็มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๗๘ ๑ แก้มกดยังจรูญฟ้า ช่วยฉ (๑) แม่ฮา
 หนักอยู่ในฝนนเดอย ไปแล้ว
 รุกกคนหนักนนวน (๒) นาคี นางแม่
 หนักมเมอคล้ายแคล้ว (๓) แก่ตา ฯ

๗๙ ๑ เมอมาแก้วฟปลิด (๔) ปลัดนเค ฟแม่
 ขวนนอยุอยู่ทชยาคน ต่างหม้าย
 รุกกกระดาแอง จยรจาก เจบมา
 รมร่ำหว้ายฟ้าหว้าย แผ่นดิน ฯ

๘๐ ๑ เยอมาปมปมปาก พระวาท (๕)
 พระหากวนวงงดินชู่ คว่างคว้าง (๖)
 สมุทรวิศาลวิ (๗) คิวควอง แดนา
 แดชรเดดานทาง ทูตาย ฯ

(๑) ว่า “แก้มกดยังจรูญฟ้า ช่วยฉ” และ “.. จรูญฟ้า”
 ก็มี

(๒) ว่า “รูกกันหลับ..” และ “รูกกันหลับ..” ก็มี

(๓) ว่า “... กล้ายแคล้ว” ก็มี

(๔) ว่า “เมอมาแก้วฟปลิด” ก็มี

(๕) ว่า “เยอมาปมปมปาก พระวาน” ก็มี

(๖) ว่า “คว้างคว้าง” ก็มี

(๗) ว่า “สมุทรวิศาลวิ” ก็มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๗๒	๑	ด่วงฎกตุตหน่งพัง	คณนา
		รดอกพรมนพรายคุ (๑)	แพรงนำ
		เยี้ยมาเยี้ยตุตคา	แต่นโยชน
		เรอแต่นผ่าผ่าฝ้าย	ผ่าวใจ ๑
๗๓	๑	เยี้ยมาถึงโศคฟ้า	ฟองพัค
		ด่งตมฺทรวงโคร	อยู่ได้
		เยี้ยมาตระบัด	ดิวด้าว แดแม่
		เคือนยหนาวชักได้	น้ำชวย (๒) ๑
๗๔	๑	เยี้ยมานาหน้าคด้าว	คราวตาย พี่แม่
		รยมรทวยค่นมื่อ	มิดหน้า
		เยี้ยแดฟ้าใจหาย	หวนหา
		เงาขรเดไต้ฟ้า	ม่ายมยง (๓) ๑

(๑) ว่า “รดอกเพร้อมเพร้อมพราย” และ “รดอกเพร้อมพรายคุ”
และว่า “...เพร้อมพรายคุ” ก็มี

(๒) ว่า “เคือนยหนาวชักได้ ชำชวย” ก็มี

(๓) ว่า “...ไต้ฟ้า หม่ายเมือง” ก็มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๘๕ ๑
๑ เยยมากระดาษทั้ง (๑)

วุดยังต้ง

เยยมาเยยแดหดยว

ชรอออกฟ้าไ้

ชาวชยว อยู่นา

ถ่นนไ้

ชรอ

ชาวครอม ฯ

๘๖ ๑
๑ มุงเหนอรรถาทั้ง (๒)

เขาโคกอำภิต (๓) จอม

ธรรมุทรวงเอนงามุข

คุดจุมุขเจ้าถ่า

ทิวเขา

แจกฟ้า

มยงม่าย (๔)

ต้งศรี ฯ

๘๗ ๑
๑ มุงเหนถ่ายนา

เกาะต้งชงงชดธิ (๕)

มดักเหนไผ่รยงรก

ชยวต้งระต้อถ่ายอ้อม (๖)

ตาดก แม่ฮา

โอบอ้อม

เกาะไผ่ พุนแม่ (๖)

ญอศคราม ฯ

(๑) ว่า “.. ทรดาษ..” และว่า “... ทรดาษถ้ง” ก็มี

(๒) ว่า “... อรรถาทั้ง” และ “มุงเหนอรรถุงท่า” ก็มี

(๓) ว่า “... อำภิตจอม” ก็มี

(๔) ว่า “สมุทรวงเอนงามุข เมียงม่าย” และว่า “สมุทรวงเอนงามุข” และ “สมมุขเอนงามอด” ก็มี

(๕) ว่า “เกาะศรีช้ง...” ก็มี

(๖) ว่า “... รยงรก เกาะไผ่ พุนแม่” ก็มี

(๗) ว่า “เขี้ยวสระต้อถ่ายอ้อม” และ “เขี้ยวสระต้อถ่ายอ้อม” และ “เขี้ยวสระต้อถ่ายอ้อม” และว่า “เขี้ยวสระต้อถ่ายอ้อม” ก็มี

๘๘	๑ ระฤกรคั่นองไ	ในตา พี่แม่
	เอดมฺุทรอยงกาม (๑)	กต้อมเห่น้ำ
	เยี่ยแดदनงมา	บางค้อม (๒)
	ถนัดค้อมน้อยข้าเจ้า (๓)	ดั่งจนวนทนั ๗

๘๘	๑ จากมาแกวพห้อม (๔)	หิวใจ แดแม่
	ครันนกด่าวโหยหนนออก	ดู่ฟ้า
	ตนดยวแบ่งคั้บไ	ตองภากย
	รดอกจนวน้าเจ้า (๕)	หน่วงหัดง ๗

๘๐	๑ ตนดยวมาจากเจ้า	เจบอก อ่อนเออย
	เรือกถอกกกลางวงใจ (๖)	ชาดขว้า
	จากนางยังตนตก	เมรุมาศ
	รดอกถาฟ้าซ้ำ	ชานดิน ๗

(๑) ว่า “เอดมฺุทร . .” ก็มี

(๒) ว่า “บางค้อม” ก็มี

(๓) ว่า “ถนัดค้อม . . .” ก็มี

(๔) ว่า “... พี่ห้วน” และว่า “... พี่ห้อม” ก็มี

(๕) ว่า “รดอกหนักหน้าเจ้า” ก็มี

(๖) ว่า “เรือกถือกกลาง . . .” ก็มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๘๑ จากมาด้ายสวาทไว้ อยู่ทชยา แดนา
 ออกเปล้าออกสายนินท์ (๑) หากรู้
 ฤๅตานกนชาววา (๒) ดวงใหญ่ (๓) แด้วแฮ
 วาดยั้งสารดับต้ เถรีฐชด ฯ

๘๒ ๑ วาดเขตได้ปรัย (๔) ไปมา
 วารถ้าววยรวงวด (๕) ดดำ
 วาดโทดประตองปลา ปลักปล่น (๖)
 หางกวาดหววแหว้อ้าว ปากปาม ฯ (๗)

(๑) ว่า “ออกเปล้าออกสายนินท์” ก็มี

(๒) ว่า “ลุดล...” และว่า “ลุดาล...” ก็มี

(๓) ว่า “ล่องไป” และ “หลวงใหญ่” ก็มี

(๔) ว่า “วาดเล็กลมไล่ปลั้ย” และว่า “วาดเลก...” ก็มี

(๕) ว่า “วาดเฒ่าเวียร...” ก็มี

(๖) ว่า “ปลาปล่น” ก็มี

(๗) ในสมุดไทยฉบับหนึ่ง มีโคลงอีกบทหนึ่งว่า

“เขาवालเขาเขตขึ้น	สินธุ
วานช่วยบอกว่ากู	กับน้อง
ม้วยชีพจักดู	กันหยาก แล้วแฮ
วานบรรับคำร้อง	ร่ำให้ตั้งวาน ”

สังเกตดูเป็นสำนวนใหม่ และไม่เข้าสัมผัส

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๙๓ เยี่ยมม่ายน้องชวด (๑) ขวายแต่ แดแม่
 นอนนั่งฤกวนกาม แกว่งได้
 ดุกยื่นวงเงงแด ลิงโลด (๒)
 คั่นนั่งดห้อยให้ บ่าบวง ฯ

๙๔ ๑ พระเออยสโรชทอง (๓) ชดธิ์ ท่านเฮ
 เชอญเทพมาทับทรวง พี่ร่อน (๔)
 แม่นเมขลาศรี (๕) เด้าวภาคย ญเออย
 มาแม่อย่าทนนช้อน ขาดใจช่นใจ ฯ

๙๕ ๑ ไหวเจ้ารักษฝากน้อง นางรักษ พี่ฮา
 พรัดพิพรายหลงใคร (๖) บรู
 ตั้งใจเท่าเจ็บหนัก ไนแม่ พุนแม่
 ยยวกดอกกถ่นนใจชู (๗) ตากตาย ฯ

(๑) ว่า “เยี่ยมม่ายน้องชว่น” ก็มี

(๒) ว่า “ลิงโลด” ก็มี

(๓) ว่า “พระเออยสโรชทอง” ก็มี

(๔) ว่า “พี่ร่อน” ก็มี

(๕) ว่า “แม่เมขลาศรี” ก็มี

(๖) ว่า “พรัดพิพรายหลังใคร” ก็มี

(๗) ว่า “เยี่ยเกลือกถ่นนใจชู” ก็มี

๕๖	๑ ไช้ ^๑ ออกสระแอ่ ^๑ แก้ว	กุมมา แม่ ^๑ ฮา
	เยี่ย ^๑ พราก ^๑ พริต ^๑ เพรางาย	เยี่ย ^๑ แคว ^๑ ดว
	พดบ ^๑ คำ ^๑ ถน ^๑ น ^๑ ด ^๑ ง ^๑ หา (๑)	ด้าย ^๑ ด ^๑ วา ^๑ ดิ ^๑ คิน ^๑ แม่
	ด ^๑ ย ^๑ ย ^๑ ง ^๑ ด ^๑ ว ^๑ ได้ ^๑ แก้ว	ผ้าว ^๑ เผา ^๑ ฯ

๕๗	๑ ไกร ^๑ พ ^๑ ร ^๑ ย ^๑ ง ^๑ ค ^๑ ว ^๑ ว ^๑ า ^๑ จ ^๑ เค ^๑ น	เห็จ ^๑ เห ^๑ น
	ด ^๑ ว ^๑ เช ^๑ อ ^๑ ก ^๑ ช ^๑ ก ^๑ เร ^๑ อ ^๑ ว ^๑ า (๒)	พ ^๑ ร ^๑ อ ^๑ ง
	นาง ^๑ น ^๑ ช ^๑ แม่ ^๑ ม ^๑ ว ^๑ ย ^๑ เพ ^๑ ญ (๓)	พิ ^๑ โย ^๑ ค ^๑ ก ^๑ ุ ^๑ เ ^๑ อ ^๑ ย
	ยาม ^๑ ห ^๑ น ^๑ ง ^๑ ไ ^๑ ถ ^๑ น ^๑ อ ^๑ ง ^๑ ค ^๑ า (๔)	ช ^๑ ว ^๑ บ ^๑ บ ^๑ ฯ

๕๘	๑ ผ่าย ^๑ ด ^๑ ย ^๑ ง ^๑ ด ^๑ ุ ^๑ โน ^๑ ก ^๑ ให้	ห ^๑ า ^๑ น ^๑ าง
	ว ^๑ อ ^๑ ง ^๑ ว ^๑ ย ^๑ ร ^๑ ด ^๑ า ^๑ ศ ^๑ รี (๕)	ผ้าว ^๑ พ ^๑ น
	มา ^๑ ด ^๑ ุ ^๑ ด ^๑ ำ ^๑ บ ^๑ ด ^๑ บ ^๑ าง (๖)	น ^๑ าย ^๑ ห ^๑ ญ ^๑
	น ^๑ าย ^๑ ห ^๑ ญ ^๑ ไ ^๑ ช ^๑ ร ^๑ เ ^๑ ล ^๑ ำ ^๑ ด ^๑ ัน	ช ^๑ ำ ^๑ ง ^๑ ไ ^๑ ช ^๑ ร (๗) ฯ

-
- (๑) ว่า “พระลบ^๑ล^๑น^๑ด^๑ง^๑หา” ก็มี
 (๒) ว่า “สาว^๑เช^๑อ^๑ก^๑...” และ “สาว^๑เช^๑อ^๑ก^๑ช^๑ก^๑เร^๑ว^๑า” ก็มี
 (๓) ว่า “...ม^๑ว^๑ย^๑เบ^๑ญ” และ “..แม่^๑ม^๑ว^๑ย^๑เพ^๑ญ” ก็มี
 (๔) ว่า “...น^๑อ^๑ง^๑ก^๑้า” และ “...น^๑อ^๑ง^๑ล^๑้า” ก็มี
 (๕) ว่า “ว^๑อ^๑ง^๑เว^๑ย^๑น^๑ด^๑า^๑ศ^๑รี” ก็มี
 (๖) ว่า “..ด^๑ำ^๑บ^๑ด^๑บ^๑าง น^๑าย^๑ญ^๑” ก็มี
 (๗) ว่า “น^๑าย^๑ห^๑ญ^๑ไ^๑ช^๑น^๑เ^๑ล^๑ำ^๑ด^๑ัน ช^๑ำ^๑ง^๑ไ^๑ช^๑น” และ “น^๑าย^๑ญ^๑ไ^๑ช^๑ร...
 ช^๑ำ^๑ง^๑ไ^๑ช^๑ร” ก็มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๘๘	๑ หาดาย ^๑ ผผค ^๑ ก ^๑ ก ^๑ ด ^๑ ย ^๑ ง (๑)	จำยาม
	เมาม ^๑ อ ^๑ ย ^๑ ง ^๑ โ ^๑ น ^๑ ห ^๑ ว ^๑	ผูก ^๑ ผ้า
	ก ^๑ น ^๑ ค ^๑ ด ^๑ ว ^๑ ด ^๑ ม ^๑ ท ^๑ ร ^๑ ต ^๑ า ^๑ ม	ต ^๑ ว ^๑ ง ^๑ พ ^๑ เ ^๑ ง ^๑ (๒)
	ช ^๑ า ^๑ ว ^๑ พ ^๑ ี ^๑ ย ^๑ ง ^๑ ถ ^๑ ว ^๑ น ^๑ ห ^๑ น ^๑ า (๓)	ร ^๑ า ^๑ ก ^๑ ร ^๑ ณ ^๑ (๔) ๗
๓๐๐	๑ เรือ ^๑ มา ^๑ มา ^๑ บ ^๑ เ ^๑ ง ^๑ แ ^๑ ก ^๑ ว ^๑	ก ^๑ ู ^๑ ไ ^๑ ก ^๑ ด ^๑ (๕)
	ไ ^๑ ก ^๑ ด ^๑ ค ^๑ น ^๑ ค ^๑ า ^๑ บ ^๑ ด ^๑ มา	ด ^๑ ห ^๑ อ ^๑ ย ^๑
	เย ^๑ ย ^๑ มา ^๑ เย ^๑ ย ^๑ ไฟ ^๑ ฟ ^๑ ู ^๑ น	อ ^๑ ก ^๑ ฟ ^๑ ี ^๑ น ^๑ า ^๑ ม ^๑ เ ^๑ (๖)
	ช ^๑ อ ^๑ ฟ ^๑ ี ^๑ เ ^๑ น ^๑ ห ^๑ น ^๑ า ^๑ น ^๑ อ ^๑ ย	ห ^๑ ี ^๑ น ^๑ ง ^๑ เจ ^๑ ้า ^๑ ย ^๑ า ^๑ ไ ^๑ จ ^๑ ๗

(๑) ว่า “หลายผผค . .” ก็มี

(๒) ว่า “ตองแพ่ง” ก็มี

(๓) ว่า “ชาวฟี่เพียง . .” และ “ชาวฟี่เพียงถ้วนหน้า” และว่า
“ชาวเพื่อนเพียงถ้วนหน้า” ก็มี

(๔) ว่า “รากรณ” ก็มี

(๕) ว่า “ดูไทด” ก็มี

(๖) ว่า “... ไฟฟูน ออกฟี่ มาแม่” ก็มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๑๐๑	๑ เรือมามาที่ทาง (๑)	ตวาโลกน
	ครันนพั้งโลกนไท (๒)	แม่เต้า
	บเหนย้งไฟโรน	ร่นตวาติ (๓)
	อกพิดาดรอนเร้า	ยั้งรามไกรราม ฯ
๑๐๒	๑ รามาทิราชไซ้	พานร
	โลกนสมุทธรวายาม (๔)	ย่านฟ้า
	จงถนนเปล่งศึตปศร (๕)	ผดาญราพ (ณ) (๖)
	โครอาจมาชวางฆ่า (๗)	กายกอง ฯ

(๑) ว่า “เรือมามาที่ทาง” ก็มี

(๒) ว่า “ครันแม่ถึง...” และ “ครันพั้ง...” ก็มี

(๓) ว่า “ร่นตวาติ” และว่า “รุมตวาติ” ก็มี

(๔) ว่า “โลกนสมุทธรวายาม” และ “โลกนสระมุทธรวายาม” ก็มี

(๕) ว่า “...เปล่งศึตปศร” และ “...เปล่งแสงษร” ก็มี

(๖) เข้าใจว่า คำตายต่อคำตายในแม่กก, กต, กบ สกตด้วยสระเดียวกัน ข้องสัมผัสกันได้ ปรากฏในมหาชาติคำหลวงและลิลิตขวนฟ่ายเป็นอันมาก ขอให้สังเกตท้ายบาท ๓ ในบทที่ ๑๐๒ นี้ กับในบทที่ ๑๐๓ วรรคแรก และในบทอื่นอีก

(๗) ว่า “...ฆ่า” และว่า “...ขวางหน้า” ก็มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

- ๓๐๓
 ๑ เพรงพรต^๑นรนา^๑รณ^๑ (๑) ด้^๑ร^๑ย^๑ ษั^๑ดา
 ยง^๑ง^๑ข^๑ว^๑บ^๑ค^๑น^๑ด^๑ด^๑อง^๑ (๒) เค^๑ก^๑ไ^๑้
 ส^๑ท^๑ธ^๑น^๑ุ^๑ป^๑ระ^๑ภ^๑า^๑ฟ^๑อง^๑ (๓) พ^๑ัด^๑จ^๑าก^๑ จ^๑ย^๑ร^๑เ^๑ย^๑
 ยง^๑ง^๑ค^๑อบ^๑ค^๑น^๑ห^๑ว^๑าย^๑ไ^๑ด้^๑ (๔) ด^๑ด^๑ด^๑อง^๑ด^๑ ๑
- ๓๐๔
 ๑ ฝ^๑ย^๑อง^๑มา^๑ม^๑ณ^๑ก^๑าก^๑เก^๑อ^๑ ฤ^๑ท^๑ธ^๑ ก^๑ด^๑
 ด^๑อง^๑ด^๑ด^๑อง^๑ด^๑ว^๑อย^๑ร^๑ย^๑ แท^๑น^๑ไ^๑้
 เพร^๑ง^๑พ^๑ิน^๑ร^๑ุ^๑บ^๑ดี^๑พ^๑ร^๑ด^๑ (๕) พ^๑ระ^๑โ^๑ฆ^๑ษ^๑
 ข^๑อน^๑ข^๑า^๑ด^๑ด^๑อง^๑ห^๑ว^๑าย^๑ไ^๑ด้^๑ จ^๑าก^๑จ^๑ย^๑ร^๑ ๑
- ๓๐๕
 ๑ พร^๑า^๑พ^๑บ^๑มา^๑โน^๑ช^๑เ^๑น^๑อ^๑ น^๑าง^๑เม^๑ือ^๑ง^๑
 ด^๑อง^๑ด^๑ด^๑ม^๑ณ^๑ท^๑ย^๑ร^๑ แท^๑น^๑แ^๑ก^๑ว^๑
 เท^๑า^๑บ^๑า^๑เป^๑ด^๑า^๑เป^๑ด^๑อง^๑อ^๑ก^๑ ไ^๑น^๑อ^๑น^๑ อ^๑ร^๑แม่^๑ (๖)
 ด^๑อง^๑พ^๑ร^๑าก^๑พ^๑ร^๑ด^๑เค^๑ด^๑ว^๑ฐ^๑ ข^๑ำ^๑ง^๑อ^๑ (๗) ๑

(๑) ดูเชิงอรรถ (๖) หน้า ๖๐

(๒) ว่า “ยังคอยคั่น...” และ “ยังคอยคั่น...” ก็มี

(๓) ว่า “สัทธนูประภา...” และ “สัทธนูประพา...” ก็มี

(๔) ว่า “ยังควบ...” และ “ยังขวบ...” ก็มี

(๕) ว่า “เพลงพินธุมดีพรด” และ “เพลงพินธุมดีพลัด” ก็มี

(๖) ว่า “อรแม่” และว่า “อนแม่” ก็มี

(๗) ว่า “ขำงอ” ก็มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๓๐๖ เท้าบาแล้วได้หย่อน^(๑) ในนาง ไซ้แม่

ครางอยู่หือหือตา^(๒) เด็ดได้

เท้าบาคอกคราง ครวญแม่

рымเท้าหัวใจให้^(๓) แม่คืนโดยดู ๆ

๓๐๗ บได้กตาเข้าแต่ วนนมา

กลืนแต่ยาคุกวร คึงซ้น^(๔)

รฎกกระลาพิม^(๕) พระมาศ ภูเออย

ดาลกนนหายเร้าร้อน รากคิน^(๖) ๆ.

(๑) ว่า “เท้าบาแล้วใส่หย่อน” และว่า “เท้าบาแล้วใส่หย่อน” กมี

(๒) ว่า “ครางอยู่หือหือตา” กมี

(๓) ว่า “เรียมเท้าหัวใจให้” กมี

(๔) ว่า “กลืนแต่ยาคุกวร ครึงซ้น” และ “คึงซ้น” กมี

(๕) ว่า “.. กระลาภิม” กมี

(๖) ว่า “ดาลกนนหายเร้าร้อน” และ “ดาลกนนหาย...” และว่า
“ดาลกนนหายเร้าร้อน รากคิน” กมี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๑๐๘ เยี่ยมมา ^๕ มาให้ ^๕ สวาคิ	จำ ^๕ รศ
ถนัด ^๕ ดู ^๕ จวน ^๕ ใจ ^๕ ฝัน (๑)	ฝาก ^๕ น้อง
ชลธี ^๕ รณ ^๕ ทต ^๕ เดือน (๒)	รด ^๕ อก
เรือ ^๕ เยย ^๕ เด่น ^๕ นา ^๕ คอง	คิน ^๕ พยง ๗ (๓)

๑๐๙ โอ ^๕ ออก ^๕ ส ^๕ ด ^๕ ว ^๕ ก ^๕ ไ ^๕ (๔)	เฝ้า ^๕ โข ^๕ ตง
ถ ^๕ โบ ^๕ ก ^๕ โบ ^๕ บิ ^๕ น ^๕ อย ^๕ ง	แค้น ^๕ ผ้า (๕)
ช ^๕ ท ^๕ ง ^๕ ท ^๕ อง ^๕ ร ^๕ น ^๕ ท ^๕ โย ^๕ ง	ด ^๕ ย ^๕ ว ^๕ แ ^๕ ง
ถ ^๕ ช ^๕ ว ^๕ ย ^๕ ช ^๕ ว ^๕ า ^๕ ช ^๕ ้าย ^๕ ถ ^๕ ้า	แ ^๕ ง ^๕ เรือ (๖) ๗

(๑) ว่า “ถนัดดูใจฝัน” ก็มี

(๒) ว่า “ชลธีรณทเดือน” ก็มี

(๓) บางฉบับ ต่อจากบทนี้ มีโคลงบท ๑๒ แต่เพี้ยนคำบ้าง ว่า

“ป่าน ^๕ นี้ ^๕ อ ^๕ ร ^๕ เ ^๕ ้า ^๕ แม่	เก ^๕ ล ^๕ อง ^๕ ค ^๕ อ ^๕ ร ^๕ เ ^๕ ย
ต ^๕ ง ^๕ ช ^๕ ด ^๕ าล ^๕ จ ^๕ ต ^๕ ร ^๕ ง ^๕ เม ^๕ ย ^๕ ง	ม ^๕ ้าย ^๕ ม ^๕ ้า
ฤ ^๕ ว ^๕ าง ^๕ ส ^๕ ก ^๕ าล ^๕ ง	ท ^๕ าย ^๕ บ ^๕ าด
ฤ ^๕ ก ^๕ ถ ^๕ ่า ^๕ ว ^๕ ค ^๕ ำ ^๕ ห ^๕ ล ^๕ ว ^๕ ง ^๕ อ ^๕ ้า	อ ^๕ ่อน ^๕ แ ^๕ ล ^๕ ง ^๕ เก ^๕ ล ^๕ า ^๕ ฉ ^๕ ัน ^๕ ท์ ๗”

(๔) ว่า “โอ้ออกสดอกไส” ก็มี

(๕) ว่า “ถมโบกโบบินเวียง เล่นน้ำ” ก็มี

(๖) ว่า “ถมชวชชวช้ายถ้า เล่นเรือ” ก็มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๓๑๐

๑ สดาดนนคราษหน้าแต่ง ^(๑)	พดยทุท
ดัดเกาดี ^(๒)	ต่างค้อง
ครึงคราโฆตงทรุด	ปดงยาก
ด้ายสมุทรีให้ร้อง ^(๓)	รยทศรี ๆ

๓๑๑

๑ นานาตองฟากฟุ้ง	ผกาแจรง
ฟองฟองตามคอก	คตณเคตา
รณชดรณนแขงอึง ^(๔)	อาภาศ
เรียวอยงนำเข้า	ชาตใจขันใจ ^(๕) ๆ

(๑) ว่า “สลาตันตั้งหน้าแต่ง” และ “สลาตันตราหน้าแต่ง”
และว่า “สลาตันตรวงหน้าแต่ง” ก็มี

(๒) ว่า “ลมสำเภาลมเสื่อ” ก็มี

(๓) ว่า “สาวสมุทรีให้ร้อง” และ “สายสมุทรีให้ร้อง” ก็มี

(๔) ว่า “รณชลรณนแขงอึง” ก็มี

(๕) ว่า “..ขันใจ” และว่า “..ขันใจ” ก็มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๑๑๒

๑ พนฺนภัก ^๕ น้ำบ่า ^๕ สาต ^(๑)	พกเพญ มาแม่ ^(๒)
เรือ ^๕ กระแวงคืบ ^๕ ไค ^(๓)	ชาด ^๕ ชวา
คั ^๕ ดจองกำเบญ ^๕ บก ^(๔)	พก ^๕ พ้ง แด ^๕ วเฮ
อก ^๕ พอก ^๕ ฟ้า ^๕ ชา	ชว ^๕ ยครอม ^๕ รยม ^๕ ครอม ๑

๑๑๓

๑ เลง ^๕ แดค ^๕ ดิง ^๕ แก ^๕ ล้ง ^(๕)	เกด ^๕ ดาร์ แม่ ^๕ ฮา
นพ ^๕ เทพ ^๕ ช ^๕ อม ^๕ ทุก ^(๖)	ย่าน ^๕ ย้ง
พระ ^๕ เออย ^๕ จำ ^๕ คั ^๕ รวิ ^๕ ราญ	คั ^๕ นคอบ ^๕ คั ^๕ ร ^๕ า ^(๗)
อ ^๕ ยาร์ ^๕ ยก ^๕ ถั ^๕ ให้ ^๕ พด ^๕ ง	พด ^๕ ย ^๕ ก ^๕ เรือ ^๕ ด ^๕ ง ^๕ เรือ ^(๘) ๑

(๑) ว่า “... บ้ำสาต ” และ “ พ้นภักน้ำบ้ำสาต ” ก็มี

(๒) ว่า “ นามแม่ ” ก็มี

(๓) ว่า “ เรือกระแลง.. ” และ “ เรือกระแลง.. ” ก็มี

(๔) ว่า “ .. กำเปนบด ” และว่า “ .. กำเบลบท พกพ้ง ” ก็มี

(๕) ว่า “ เลงแลกก^๕ล้ง^๕แก^๕ล้ง ” และ “ .. ทร^๕ล้ง^๕แก^๕ล้ง ” ก็มี

(๖) ว่า “ นพเทพช^๕ม^๕อม^๕ทุก ” ก็มี

(๗) ว่า “ .. สองรา ” และ “ คั^๕นคอบ^๕ คั^๕ร^๕า ” ก็มี

(๘) ว่า “ เพลือกเรือ.. ” ก็มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๓๓๔

๑ พระเออยไ้^๒ชูชอบ
 ออย่าเด่นดัด^๒เห็ดอ
 พระเออยชุง^๒อรองค
 ออย่าโบก^๒โบย^๒ด้า^๒ (๓)

ใจจง ญาแม่ (๑)
 พร่นนกว่า (๒)
 ตัฟ^๑
 เฟื่องฟอง^๑ฟุ่มฟอง ๑

๓๓๕

๑ ตัด^๑ยาบ^๑คม^๑ว^๑ยม^๑
 ตำว^๑ตม^๑ทร^๑น^๑อง^๑เน^๑อง
 อาร^๑กษ^๑ร^๑ว^๑ม^๑ร^๑ก^๑ย^๑ิน
 ไล่^๑ต้าง^๑อก^๑ฟ้า^๑ด้า^๑

ตยง^๑ต^๑ิน^๑ช^๑ แดแม่
 เน่ง^๑น้า
 อารา^๑ท^๑ชน^๑ แด^๑แม่
 คาช^๑คย^๑ร ๑

๓๓๖

๑ อัก^๑จ^๑ร^๑ร^๑ย^๑ไ้อ^๑อ^๑าน^๑า^๑จ
 ฟอง^๑อ^๑อย่า^๑ฟัด^๑ฟ^๑ย^๑น^๑ภ^๑ (๔)
 ฆ^๑น^๑ด^๑ค^๑ร^๑า^๑ค^๑ระ^๑บ^๑ด^๑เ^๑น^๑ (๕)
 ช^๑า^๑ว^๑เพ^๑อ^๑น^๑พ^๑ร^๑ด^๑ก^๑ว^๑า^๑เก^๑ (๖)

ตำ^๑ร^๑ด^๑ค^๑ย^๑ ไ้แม่
 แ่^๑น^๑แ่^๑
 ไช^๑ด^๑ง^๑เ่^๑า^๑
 อ^๑ย^๑ู^๑บ^๑าง^๑น^๑อ^๑น^๑บ^๑าง ๑

(๑) ว่า “แม่ญา” ก็มี

(๒) ว่า “ญาเล่นลมพัดเหลือ พร่นนกว่า” ก็มี

(๓) ว่า “ออย่าโบกโบยน้ำบ้า” ก็มี

(๔) ว่า “...เพียนภม” และว่า “ฟองอย่าฟัดเพียนภมร
 เล่นแล้ว” ก็มี

(๕) ว่า “...ตระบัดเบญ” และ “ขนันทราตระบัดเณ” ก็มี

(๖) ว่า “ชาวเพื่อนพร่นกว่าแก้ว” ก็มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๓๑๗
 ๑ โอออกครวญเคร่าถ้ำ (๑) เรือมุน มากแฮ
 ลุ่รุ่งรางราศรี (๒) ไศรยเคร่า
 รุกแม่มาชรรุ
 เอาต์ไบชช้อย หุเรศ กุเออย
 หักาง ฯ

๓๑๘
 ๑ รุกนอกกรรเกษตร์ร้อย (๓) ตัวตวรค กุเออย
 กรกอดหมอนเหมื่อนนาง ไร่ให้
 รุกกำจรจนวนทน์ อายโษฐ ฟู้นญา
 ทรงกรรแดงใจใจ จันจวน (๔) ฯ

๓๑๙
 ๑ อาน้องมาโนชเนอ นางกระษัตริ ฟูเออย (๕)
 ศรีกระไคเครงครวญ คำเข้า
 อ้าวรศยรตยดัด (๖) มาตยมาศ กุเออย
 ศรีกระไคกถ้วเกด้า กดินนั ฯ

(๑) ว่า “โอออกเรือเคร่าถ้ำ” และ “โอ้ออก...” และว่า
 “โอชอก...” ก็มี

(๒) ว่า “ลุ่รุ่งรางราศรี” ก็มี

(๓) ว่า “รุกกรรเกษเนอ” ก็มี

(๔) ว่า “...ใจใจ จันจวน” ก็มี

(๕) ว่า “โอ้น้อง... กุเออย” ก็มี

(๖) ว่า “อ้าวรศยรตยดัด” และ “อ้าวรศยรตยดัด” ก็มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๓๒๐

๑ อ้าท้าวอาทาศแก้ม (๑)

เปรมปราง

ศักรกระไดเซอยซั

ช่างยา

อ้าวรละไมยนาง

นวลนารถ (๒) ญเออย

ยยวกอดนั้ (๓) เนอชา

พลนอม ๗

*

*

*

๓๒๑

๑ ดวงคือนาภิศนง

นางด้วรรค ญเออย

กระแห่นวแนวนาภี (๔)

พดิน

ใครเหนอรเออวรร

ใจวาบ วางฤา

ปานบีกนั้ยนั้ยริน

ฤาร้างกลดวตาย (๕) ๗ (๖)

*

*

*

(๑) ว่า “อ้าท้าวอาทาศแก้ม” และ “อาทาศอาทาศแก้ม” และว่า “อ้าท้าวอาทาศแก้ม” ก็มี

(๒) ว่า “อ้าวรละไมยนาง นวลนารถ” ก็มี

(๓) ว่า “เยียวกอดนั้...” ก็มี

(๔) ว่า “กระแห่นวแนวนาภี” ก็มี

(๕) ว่า “ร้างรู้กลดวตาย” ก็มี

(๖) โคลงบทที่ ๑๒๑ และที่ ๑๒๒ ปรากฏในสมุดไทยหมายเลขที่ ๕ อีกแห่งหนึ่ง แต่เขียนไว้ในลำดับต้น ๆ ส่วนในฉบับอื่นไม่มี

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๓๒๒

๑ คนหงดงแด่นเตน
หงงได้ตามชมองโกรย
บงกทงกงงนตาม
วงนากคดกเคตาเคด้น

ตามหงง
ค่นเตน
เหนให้
เฟื่องฟอง ๑ (๑)

*

*

*

๓๒๓

๑ เรือมาฟองฟองพื่อน
จงกุดต่างค่นกวก (๒)
กางโขดงยรรยงกถ
ดยงด่มทรดาพื่อน

กถหงษ
แกว่งน้ำ
ก้างปัก
ย่านยาว ๑

๓๒๔

๑ เจบจากเจบอ๊กอ้อม (๓)
เจบจากด้าวดำคร
เจบจากพเจบเห็ดอ
ออก่อนออกฟ้าปด้น

ออกเรือ
เค็ดอนค่น (๔)
ออก่อน พุนแม่ (๕)
เบตาใจ ๑

(๑) ดูเชิงอรรถ (๖) หน้า ๖๘

(๒) ว่า “..ต่างค่นกวก” และ “..ต่างค่นกวก” ก็มี

(๓) ว่า “เจ็บจิตรเจ็บอ๊กอ้อม” ก็มี

(๔) ว่า “คลิ่นค่น” ก็มี

(๕) คำว่า “พุนแม่”, “พุนฤ” ซึ่งเป็นสร้อยคำทุกแห่งในฉบับอื่น
เป็น “พูน..”

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

๑๒๕

๑ รยมมาเรื่อร้อนทั้ง (๑)

บางด้บุ

ถนัดดั่งด้บุบงไบ

แม่เรือน

รยมรักษพุดโดยดู (๒)

ด้ายดัวดิ

มาย่อมหดยชู้เหตุน

เพื่อนคน ฯ

๑๒๖

๑ กระไคเอาอาตมแก้ว

พรีเพา ไซ้แม่ (๓)

จยรจากบางคดครวญ (๔)

ไซ้น้อย

กระไคเงื่อนเงาเคื่อน (๕)

โดยย่าง

นอนนงนางพร้องถ้อย

ดุจดยว ฯ

๑๒๗

๑ ถนัดแกวกูตาง

เรือตาม

แครงย่อมพรายหดยวหยุท (๖)

อยู่ถ่า

ดูชนบ (๗) ดูจชนบงาม

พระพี่ พี่แม่

เรือเยยมาชาชู้

เยยนาน ฯ

(๑) ว่า “เรื่อมาเรื่อร้อนทั้ง” และว่า “เรื่อมาเรื่อร้อนทั้ง” ก็มี

(๒) ว่า “..ผูกโดยดู” และ “..ผูกโดยดู” ก็มี

(๓) ว่า “กระไคเอาอาตมแก้ว พรีเพา ไซ้แม่” และ “พรีเพา ไซ้แม่” และว่า “พรีเพา ไซ้แม่” ก็มี

(๔) ว่า “..บงคดครวญ” ก็มี

(๕) บางฉบับ ในบาทนี้และบาทต้นเป็น “กระไค”

(๖) ว่า “แครงย่อมผายเหลียวหยุต” ก็มี

(๗) ว่า “ละชนบ...” ก็มี

๑๒๘
 ๑ (เยียม^๕มาล^๕่วง^๕ล^๕ับ^๕)^(๑) ห^๕ด^๕^(๒) เ^๕ด^๕น^๕าง^๕ แ^๕ด^๕แม่^๕^(๓)
 ครอบ^๕น^๕ร^๕ก^๕ไ^๕จ^๕า^๕ญ^๕^(๔) ด^๕ห^๕้อย^๕
 บ^๕าง^๕ด^๕ต^๕าย^๕ภ^๕า^๕ค^๕ย^๕พ^๕าง^๕ ถ^๕น^๕ด^๕
 ถ^๕น^๕ด^๕ภ^๕า^๕ค^๕ย^๕ช^๕้อย^๕^(๕) แ^๕ก^๕่^๕ค^๕า^๕ ฯ

* * *

๑๒๙
 ๑ ส^๕าร^๕น^๕น^๕ุ^๕ช^๕แ^๕น^๕บ^๕ไ^๕ว^๕ ใน^๕ห^๕ม^๕อ^๕น^๕
 อ^๕ย^๕า^๕แม่^๕ย^๕า^๕ค^๕ว^๕ร^๕เ^๕า^๕ อ^๕่าน^๕เห^๕ล^๕ัน^๕
 ย^๕า^๕ม^๕น^๕อ^๕น^๕า^๕ร^๕ก^๕เ^๕า^๕น^๕อ^๕น^๕ เ^๕ป^๕เ^๕น^๕เ^๕ื่อ^๕น^๕
 ค^๕ิน^๕ค^๕ำ^๕ย^๕า^๕ไ^๕ด้^๕เว^๕น^๕ ว^๕าง^๕ไ^๕ด^๕ ฯ^(๖)

ห^๕ม^๕ด^๕น^๕บ^๕ั^๕บ^๕เ^๕า^๕น^๕

- (๑) ฉบับลบบ เติมตามฉบับอื่น
 (๒) ว่า “เยียมมาแล้วลิลี” ก็มี
 (๓) ว่า “เลวนง แ่งฮา” และ “เลวนาง แดแม่” ก็มี
 (๔) ว่า “กรันรกก...” ก็มี
 (๕) ว่า “ถนัดภาคยช้อยกล้า” ก็มี
 (๖) บางฉบับว่า

“สาร ^๕ น ^๕ น ^๕ ุ ^๕ ช ^๕ า ^๕ ว ^๕ ไ ^๕	ใน ^๕ ห ^๕ ม ^๕ อ ^๕ น ^๕
ย ^๕ า ^๕ แม่ ^๕ ย ^๕ า ^๕ ค ^๕ ว ^๕ ร ^๕ เ ^๕ า ^๕	อ ^๕ ่าน ^๕ เห ^๕ ล ^๕ ัน ^๕
ย ^๕ า ^๕ ม ^๕ น ^๕ อ ^๕ น ^๕ า ^๕ ร ^๕ ก ^๕ เ ^๕ า ^๕ น ^๕ อ ^๕ น ^๕	เ ^๕ ป ^๕ เ ^๕ น ^๕ เ ^๕ ื่อ ^๕ น ^๕ ร ^๕ า ^๕ แม่ ^๕
ค ^๕ ิน ^๕ ค ^๕ ำ ^๕ ย ^๕ า ^๕ ไ ^๕ ด้ ^๕ เว ^๕ น ^๕	ว ^๕ าง ^๕ ไ ^๕ ด ^๕ ฯ”

ภาคผนวก
ประวัติศรีปราชญ์

ภาคผนวก

ประวัติศรีปราชญ์

ประวัติของศรีปราชญ์ ตามที่เชื่อถือและเล่าขานกัน
มาแต่ก่อน เชื่อกันว่าอุปตฺชนในรัชกาลสมเด็จพระ
นารายณ์ มหาราช แต่มาภายหลังเมื่อได้ตีพิมพ์หนังสือ
“คำให้การขุนหลวงหาวัด” และ “คำให้การชาว
กรุงเก่า” มีกล่าวถึงศรีปราชญ์ไว้ในหนังสือนั้น ปัญหา
ที่ถกเถียงกันก็เกิดขึ้นว่า อดุลานแห่งชีวิตของศรีปราชญ์
และเจ้าพระยานครศรีธรรมราช ผู้ให้ประหารชีวิตศรีปราชญ์
นั้น ควรอุปตฺชนในรัชกาลไหน กล่าวคือ ในรัชกาลสมเด็จพระ
เพทราชา หรือ ในรัชกาลสมเด็จพระพุทธเจ้าเสือ เช่นที่
กล่าวไว้ในหนังสือคำให้การ ๒ ฉบับนั้น แต่เหตุผลและ
หลักฐานต่อไปนี้ บังเอิญสนับสนุนว่าอุปตฺชนในรัชกาล
สมเด็จพระนารายณ์ มหาราช นอกจากหลักฐานที่กล่าว
ไว้ในประวัติข้างต้นแล้ว ยังมีเหตุผลโดยย่อดังนี้:—

๓. เราย่อมทราบกันดีแล้วว่า รัชสมัยสมเด็จพระ
 นารายณ์ มหาราช เป็นรัชสมัยที่วรรณคดีไทยเฟื่องฟูที่สุด
 และพระองค์สมเด็จพระนารายณ์ ฯ เองก็ทรงเป็นชตยิกวัม
 ปรีชาเชี่ยวชาญ ทั้งทรงโปรดปรานและพระราชทานอุปถัมภ์
 แก่นักปราชญ์ราชกวเป็นอย่างดียิ่ง จึงมีกวีคนสำคัญ ๆ
 เกิดขึ้นในรัชกาลนั้นหลายท่าน และที่ยิ่งมีชื่อเสียงมา
 จนถึงทุกวันนี้ก็ ส่วนในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชาและ
 สมเด็จพระพุทธเจ้าเสือ ไม่ปรากฏว่า ทรงพระปรีชา
 ดามารถทางกวีและไม่ปรากฏว่าได้ทรงอุปถัมภ์นักปราชญ์
 ราชกวเช่นนั้น แต่กลับปรากฏการกบฏจลาจลช่วงชิงอำนาจ
 ราชศักดิ์กันเกือบไม่ว่างวัน เต็มไปด้วยความหวาดระแวง
 แม้ในพวกกันเองอยู่ตลอดกาล แม้ในรัชกาลสมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าเสือจะสงบสักหน่อย แต่อายุรัชกาลก็เพียง
 ๕ ปีเศษเท่านั้น ขอความที่กล่าวถึงศรีปราชญ์ไว้ในหนังสือ
 “คำให้การชาวกรุงเก่า” และ “คำให้การขุนหลวง
 หาวัด” นั้น เข้าใจว่าคาดเคลื่อนด้วยกาลเวลา จึงทำ
 ให้เหตุการณ์สืบต้นเหมือนเช่นที่กล่าวเรื่องอื่น ๆ ไว้สืบต้น
 จะยึดถือเอาเป็นแน่นอนโดยปราศจากหลักฐานอันสนับสนุน
 อาจไม่รัดกุมพอ

๒. เรื่องราวของศรีปราชญ์ ตามที่ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “คำให้การขุนหลวงหาวัด” และ “คำให้การชาวกรุงเก่า” มีสาระสำคัญของเรื่องตรงกับที่เจ้าเป็นค่านานกันมา ดังที่ได้นำมาเขียนไว้ข้างต้น แต่คงจะผิดด้วยกาตมัย เช่น คำพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา ซึ่งมีแต่งเป็นกลอนเพลงยาวและบอกไว้ชัดเจนว่า เป็นคำพยากรณ์ของสมเด็จพระนารายณ์ แต่ในหนังสือคำให้การว่าเป็นคำพยากรณ์ของสมเด็จพระพุทธเจ้าเสือ และแม่แต่พระนามของสมเด็จพระพุทธเจ้าเสือก็เรียกว่า สมเด็จพระศรีสุริเยนทราธิบดี ซึ่งความจริงคำนี้อยู่ใน สร้อยพระนาม ตอนหนึ่งของสมเด็จพระนารายณ์ ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศว่า “สุริเยนทราธิบดีดิ้นทร” แต่ในพระราชพงศาวดารฉบับอื่น เช่นฉบับพระราชหัตถเลขาเป็น “สุริเยนทราธิบดีนทร” ดังนี้เป็นต้น ซึ่งสมกับที่มิตานานว่า สมเด็จพระนารายณ์โปรดให้สร้าง พระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ ขึ้นองค์หนึ่งในรัชกาลนั้น* เข้าใจว่าผู้ให้การหรือผู้จดบันทึกคงจำเพี้ยนยกเวลาดาดเคลื่อน จึงทำให้เหตุการณ์และเวลาดับสนไป

* แต่มีเอกสารเก่าบางฉบับ ระบุถึงพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ ไว้ก่อนรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ก็มี

๓. ปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า ในรัชกาล
สมเด็จพระนารายณ์ มหาราชนั้นได้โปรดให้ขุนนางผู้มีฝีมือ
ในการศึกสงครามออกไปครองเมืองสำคัญในรัชกาลนั้น ๒
ท่าน คือโปรดตั้งให้พระยาอมราช (สังข์) ไปเป็นเจ้าพระยา
นครราชสีมา และโปรดตั้งให้พระยารามเดโช ไปเป็นเจ้า
พระยานครศรีธรรมราช ปัญหาจึงเกิดขึ้นว่า เจ้าพระยา
นครศรีธรรมราชคนก่อนไปไหนเสีย จึงโปรดตั้งให้พระยา
รามเดโชไปเป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช ถ้าดังนี้ฐาน
ให้เข้ากับประวัติของศรีปราชญ์ ก็อาจอ้างได้ว่า เพราะ
เจ้าพระยานครศรีธรรมราชคนก่อนตั้งให้ฆ่าศรีปราชญ์
สมเด็จพระนารายณ์ มหาราช จึงโปรดให้ประหารชีวิตเจ้า
พระยานคร ฯ ผู้นั้นให้ตายตกไปตามกัน แต่ณเมือง
นครศรีธรรมราชจึงว่างเว้นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช ด้วย
เหตุนี้ สมเด็จพระนารายณ์ มหาราช จึงโปรดตั้งให้พระยา
รามเดโชไปเป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราชสืบต่อมา

๔. ปัญหายังมีเหลือต่อไปอีกว่า พระยารามเดโช
ไปเป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราชแต่เมื่อใด ? ข้อนี้เป็น
ช่องว่างอยู่ในพระราชพงศาวดาร เพราะไม่มีวันเดือนปี
และเหตุการณ์ไว้ จึงต้องอาศัยหลักฐานทางอื่นประกอบ

มีข้อความจากหนังสือที่ชาวต่างประเทศแต่งเกี่ยวกับฟอลคอน
กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า* “ในระหว่างปี ค.ศ. ๑๖๘๓ (พ.ศ.
๒๒๒๖) เจ้าพระยาโกษาธิบดี นายของ (ฟอลคอน)
เขาคาย ผู้ที่ใช้นามแฝงว่า “English Catholic” ได้กล่าว
ว่า หน้าที่พระคดงท้วงดง ได้โปรดตั้งให้ขุนนางแขก
(มลายู) ดับแทน แล้วต่อมาโปรดให้ขุนนางฝ่ายทหาร
ขึ้นเป็นพระคดงดับต่อ ซึ่งแต่เดิท่านเป็นอยู่ในระยะคนตะ
ไม่สู้มากนัก ในที่สุดหน้าที่พระคดงก็ตกแก่พระยาพระเด็จ
ซึ่งเป็นขุนนางฝ่ายค่านักก็ผู้มีนิสัยหึงมึน ๆ และชอบดงบ ฟัง
ได้ว่า ฟอลคอนคดงนิทพินอบพิเทากับนายใหม่ ๆ เหล่านี้
ได้ดีทุกคน และทำคนให้เป็นที่ทรงโปรดปรานอยู่ได้ไม่
ดรงงา ”

จากข้อความข้างบนนี้ ฟังได้ว่าเจ้าพระยาโกษาธิบดี
(ขุนเหล็ก) ได้ถึงแก่อสัญกรรมในปี พ.ศ. ๒๒๒๖ และ
เนื่องจากเจ้าพระยาโกษาธิบดี (ขุนเหล็ก) ได้ถึงแก่อ
สัญกรรมไปเดียนั้น เป็นเหตุให้ข้าราชการแตกพรรค
แตกพวกกัน และคงจะเนื่องจากพระยายมราช (สังข์)

* ADVENTURERS IN SIAM IN THE SEVENTEENTH CENTURY by E.W. Hutchinson p. 76

ภาคผนวกประวัติศรีปราชญ์

กับพระยารามเดโช ต้องทำหนังสือให้วุ่นวายไปข้างไม่ชอบ
วิชาเขนหรืออย่างเปิดเผย แต่ทั้งต้องทำหนังสือเป็นนายทหาร
ที่มีฝีมือของสมเด็จพระนารายณ์ ด้วยได้เคยทรงใช้สอย
ในงานพระราชสงครามเป็นที่โปรดปรานมาแล้ว จะโปรด
ให้อยู่ร่วมกันในกรุงศรีอยุธยา ก็จะเป็นการยุ่งยากพระราช
หฤทัย จึงโปรดแต่งตั้งให้ไปมีอำนาจอยู่แยกย้ายกันเสีย
และประจบกับตั้งแต่ประหารชีวิตเจ้าพระยานคร ฯ คนก่อน
ให้ตายตกไปตามศรีปราชญ์แล้ว เมืองนครศรีธรรมราช
ก็ว่างผู้ครองอยู่ จึงโปรดตั้งให้พระยารามเดโชไปเป็นเจ้า
พระยานครศรีธรรมราช พร้อม ๆ กันกับโปรดตั้งขุนนาง
เชื้อแซกผู้หนึ่งทำหน้าที่พระคลังติดต่อเจ้าพระยาโกษาธิบดี
(ขุนเหล็ก) ซึ่งถึงแก่อสัญกรรมไปในปี พ.ศ. ๒๒๒๖ นั้น

๕. ถ้าเหตุการณ์ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์
มหาราชเป็นไปดังกล่าวมาในข้อ ๓ และข้อ ๔ นั้น ศรีปราชญ์
ก็ต้องสิ้นชีวิตไปก่อนหน้าพระยารามเดโช ไปเป็นเจ้าพระยา
นครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นเวลาภายหลังเจ้าพระยาโกษาธิบดี
(ขุนเหล็ก) ถึงอสัญกรรม กล่าวคือ ศรีปราชญ์คงถูก
ประหารชีวิตอย่างช้าๆ ในปีใด ๆ พ.ศ. ๒๒๒๖ หรือต้นปีนั้น

ภาคผนวกประวัติศรีปราชญ์

๖. ถ้าประมวลเหตุการณ์เหล่านี้เข้ากับประวัติของ
ศรีปราชญ์ ประกอบความรุ่งเรืองเฟื่องฟูทางวรรณคดีไทย
ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ มหาราช ก็อาจลง
ต้นนิษฐานได้ว่า เมื่อสมเด็จพระนารายณ์เสด็จราชย์ในปี
พ.ศ. ๒๑๙๙ นั้น ศรีปราชญ์เกิดแล้ว และเมื่อพระโหราธิบดี
ผู้เป็นบิดาได้พาเข้าเฝ้าถวายตัวทำราชการ ก็จะตกในตอน
ต้นรัชกาล สมมติว่า ในราวปี พ.ศ. ๒๒๐๕ ถ้าและขณะนั้น
ศรีปราชญ์มีอายุ ๙ ขวบ หรือ ๑๒ ขวบ แล้วต่อมาถ้า
ศรีปราชญ์ถูกประหารชีวิตในราวต้น ๆ ปี พ.ศ. ๒๒๒๖ เช่น
ที่คาดคะเนไว้ในข้อ ๕ ศรีปราชญ์ก็คงสิ้นชีวิตเมื่อมีอายุราว
๓๐ - ๓๕ ปี ซึ่งอยู่ในวัยที่นับว่ายังเป็นหนุ่ม

๗. ทำไมข้าพเจ้าจึงกำหนดว่า พระโหราธิบดีนำ
ศรีปราชญ์เข้าเฝ้าถวายตัวเมื่อราว พ.ศ. ๒๒๐๕ เพราะนอก
จากเหตุการณ์อื่น ๆ แล้ว ยังมีเรื่องเกี่ยวพันกับศรีปราชญ์
อยู่ตอนหนึ่ง ซึ่งเป็นเรื่องเกิดขึ้นภายหลังสมเด็จพระนารายณ์
ได้เสด็จใหม่ได้เมื่อเดือน ๔ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีชวด พ.ศ. ๒๒๐๕
ซึ่งปรากฏตามพระราชพงศาวดารว่า ในครั้งนั้นได้โปรดให้
พระยาแสนหวง หรือพระแสนเมือง พระเจ้านครเชียงใหม่

ภาคผนวกประวัติศรีปราชญ์

อพยพครอบครัวลงมา ณ กรุงศรีอยุธยาด้วย พระเจ้า
เชียงใหม่คงจะลงมาภายหลังที่โปรดตั้งศรีปราชญ์แล้ว จึง
ไม่ทราบว่าได้เป็นศรีปราชญ์ตั้งแต่เมื่อใด ครั้นได้มารู้จัก
และคุ้นเคยกับศรีปราชญ์แล้ว จึงได้ตั้งคำถามเป็นโคลงกับ
ศรีปราชญ์ว่า “ศรีเอ๋ยพระเจ้าอยู่ ปางใด” แต่ศรีปราชญ์
อาจเข้าใจถวายเป็นอันได้

๘. ประวัติศรีปราชญ์ข้างต้นนั้น เขียนขึ้นตามที่
เชื่อกันว่าศรีปราชญ์เป็นกวีและมีตัวจริงอยู่ในรัชสมัยของ
สมเด็จพระนารายณ์ มหาราช ข้อความที่น่ามากถ้าวอ้าง
ต้นฉบับนั้น ก็อาศัยเรื่องราวตามที่กล่าวได้เป็นแนวไปเท่านั้น
แต่เมื่อได้นำเรื่องราวต่าง ๆ มากถ้าวอ้างต้นฉบับนั้นได้เป็น
บางข้อเช่นแล้ว จะหาเพิ่มเติมต้นฉบับนั้นให้มากกว่านี้หรือ
ต้นฉบับนั้นให้เป็นอย่างอื่น ก็ย่อมทำได้เหมือนกัน.

